

Tarihî Satır Altı Kur'an Tercümelerinde Yaklaşma Kılınışı-Yakınlaşıcı Bakış Açısını İşaretleyen Analitik Formlar Üzerine Sentaktik-Semantik Bir Değerlendirme

A Syntactic-Semantic Evaluation on Analytical Forms Marking the Avertive – Proximative Aspect in Historical Interlinear Qur'an Translations

Gülser ERSOY * Öz

Tarihî Türk dilinin grameri ile ilgili yapılan çalışmalarda yaklaşma kılınışı ve yakınlaşıcı bakış açısı ile ilgili yapılan açıklamalar bu kategorileri oluşturan formların çeşitliliğini ortaya koyması bakımından tatmin edici değildir. Nitekim tarihî satır altı Kur'an tercümeleri tarandığında ilgili kategorilere örnek teşkil edecek çok sayıda analitik formlara tanıklık edilmektedir. Eldeki çalışma ile yaklaşma kılınışı ve yakınlaşıcı bakış açısını işaretleyen bu formların sentaktik ve semantik özellikleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Formların yapısı içerisinde yer alan *yawu-*, *yawukla-* gibi fiillerin yanı sıra *-A yaz-*, *yawuk bol-*, *az kal-*, *yakın bol-* yardımcı fiillerin sadece *-DI* kesin geçmiş zaman morfemi ile değil aynı zamanda aorist ve istek morfemleri ile çekimlenmesinden yola çıkarak ilgili formların dâhil olduğu kategoriyi belirlemede morfemlerin, morfo-sentaktik yapıların ve leksik birimlerin ne denli bir öneme sahip olduğu üzerinde durulacaktır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet
Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı
Bölümü

gulserersoy@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-1002-1967

Sivas / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Tarihî Türkçe satır altı Kur'an tercümeleri, yaklaşma kılınışı, yakınlaşıcı bakış açısı.

* Assist. Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet

University, Faculty of Letters

Department of Contemporary

Turkish Dialects and Literature

ORCID: 0000-0003-1002-1967

Sivas / TÜRKİYE

Abstract

In the studies on the grammar of the historical Turkish language, the explanations about the avertive and the proximative aspect are not satisfactory in terms of revealing the diversity of the forms that make up these categories. As a matter of fact, when historical interlinear Qur'an translations are scanned, a large number of analytical forms are witnessed that will serve as an example for the relevant categories. With this study, the syntactic and semantic features of these forms, which mark the avertive and proximative aspect, will be tried to be revealed. In addition to verbs such as *yawu-*, *yawukla-*, which are included in the structure of the forms, auxiliary verbs such as *-A yaz-*, *yawuk bol-*, *az kal-*, *yakın ol-* are conjugated not only with the *-DI* definite past tense morpheme, but also with the aorist and volitional morphemes. It will be emphasized how important morphemes, morpho-syntactic structures and lexical units are in determining the category in which the related forms are included.

Keywords:

Historical Turkish Interlinear Qur'an Translations, avertive, proximative aspect.

Başvuru/Submitted: 22/05/2023

Kabul/Accepted: 26/09/2024

Makale Bilgileri

Atıf: Ersoy, G. (2024). Tarihî Satır Altı Kur'an Tercümlerinde Yaklaşma Kılınışı-Yakınlaşıcı Bakış Açısını İşaretleyen Analitik Formlar Üzerine Sentaktik-Semantik Bir Değerlendirme. *Selçuk Türkiyat*, (63): 29-63. Doi: 10.21563/sutad.1300810

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.

Katılımcı Rızası: Katılımı yok.

Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.

Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.

Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com

Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Ersoy, G. (2024). Tarihî Satır Altı Kur'an Tercümlerinde Yaklaşma Kılınışı-Yakınlaşıcı Bakış Açısını İşaretleyen Analitik Formlar Üzerine Sentaktik-Semantik Bir Değerlendirme. *Selçuk Türkiyat*, (63): 29-63. Doi: 10.21563/sutad.1300810

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.

Informed Consent: No participants.

Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.

Conflict of Interest: No conflict of interest.

Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

Assessment: Two external referees / Double blind.

Similarity Screening: Checked – iThenticate.

Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr

License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Kılınış genel anlamda fiillerin içkin zaman anlamı olarak tanımlanmakta ve bu yönüyle zaman, görünüş ve kiplik kategorilerinden ayrılmaktadır. Kılınış kategorisinin bu şekilde tanımlanmasının en önemli nedeni eylemin yapılış tarzı, akışı, gerçekleşme şekli ve evre yapısıyla alakalı bilgiler sunmasıdır (Karadoğan, 2009, s. 7). Bakış açısı (görünüş) ise eyleme terminallik özellikleri bağlamında bitmemiş ya da kritik sınırları aşmış olarak bakılmasıyla ilgili bir gramer kategorisidir (Bacanlı, 2014, s. 72).

Konu ile ilgili yapılan önemli çalışmalar bir fiilin içkin zaman anlamının durum morfepleri, türetim morfepleri, zarflar ve tasvir fiilleri gibi birtakım dilsel araçlar yoluyla değişikliğe uğrayabileceğini göstermektedir (Bacanlı, 2014; Demir, 2013; Gökçe, 2013; Johanson, 2000, s. 66; Karadoğan, 2009). “Yeniden sınıflandırma” (recategorization) olarak adlandırılan bu süreç, dönüşümsüz fiillerin dönüşümlüleştirilerek heterojen bir yapıya evrilmesini ya da dönüşümlü fiillerin dönüşümsüzleştirilerek homojen bir yapıya evrilmesini mümkün kılmaktadır (Johanson, 2000, s. 66). Bu durum leksikal bir kategori olarak değerlendirilen kılınış kategorisinin morfo-sentaktik ve semantik düzlemlerde de değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Tasvir fiillerden biri olan yaklaşma fiilleri de kılınış kategorisi içerisinde değerlendirilmektedir. Çünkü yaklaşma fiilinin oluşumuna zemin hazırlayan ilgili morfepler, leksik birimler ve bunların oluşturduğu analitik formlar eklendiği fiillerin oluşum evresinde birtakım değişikliklerin meydana gelmesine neden olmaktadır. Daha net bir ifade ile söz konusu tasvir fiili, genelde kritik sınırı olan (dönüşümlü) fiillere eklenerek bu sınırın ortadan kalkmasına, başka bir ifade ile dönüşümlü fiillerin işaret ettiği eylemlerin kritik sınırdan dönmesine neden olmaktadır.

Tasvir fiilleri başlığı altında değerlendirilen yaklaşma fiillerinin temelde iki anlam alanını işaretlediği ifade edilmektedir. İlki ana fiilde yer alan eylemin *-mak üzere olduğu, kritik sınıra ulaşmaya az kaldığı* şeklinde bir anlam alanı; ikincisi ise ana fiilde yer alan eylemin *neredeyse gerçekleşmek üzere olduğu, eylemin gerçekleştiğini belirten kritik sınıra fazlaca yaklaşıldığını ancak sonuç itibarıyla eylemin gerçekleşmediği* şeklinde bir anlam alanıdır. Her iki anlam alanı tasvir fiilleri başlığı altında değerlendirilse de söz konusu anlamların işaretlediği örnekler aslında bakış açısı ve kılınış ulamlarının birer uzantısı olarak kabul edilmektedir (Gökçe, 2007; Kuteva, 2001). Bu bağlamda eldeki çalışmada kullanıldığı türlü formlarla birlikte *-mak üzere olduğu, kritik sınıra ulaşmaya az kaldığı* şeklinde bir anlam kazanan eylemler yakınlaşıcı bakış açısı (proximative aspect)¹ ile; *-mak üzereydi ancak -madı* şeklinde bir anlam kazanan eylemler ise yaklaşma (avertive) kılınışı ile yorumlanmıştır.

Eldeki çalışmada tarihî Türkçe satır altı Kur’an tercümelerinden oluşturulan korpusta tanıklık edilen yaklaşma kılınışı ile yakınlaşıcı bakış açısına örnek teşkil eden tümcelerın sentaktik ve semantik özellikleri incelenecektir. Sentaktik özellikler incelenirken yaklaşma kılınışı/yakınlaşıcı bakış açısı için başvuru olan analitik formlar

¹ “Yakınlaşıcı bakış açısı” ifadesini Gökçe (2007) önermektedir. İlgili formların semantik bağlamda değerlendirildiği başlık altında bu konuya değinilecektir.

bir arada verilecektir. Ayrıca işaretleyicilerin çeşitliliğinden ve semantik farklılıklarından yola çıkılarak hemen hemen birbiri ile aynı kategori içerisinde değerlendirilen yaklaşma kılınışı ile yakınlaşıcı bakış açısının söz konusu eserlerdeki kullanım şekli ve anlam alanları tespit edilecektir.

Çalışmanın korpusu Karahanlı, Harezmi ve Anadolu sahasında yazılan satır altı Kur'an tercümelelerinden oluşmaktadır. Nitekim Karahanlı sahasından Anadolu sahasına kadar çok sayıda Kur'an-ı Kerim Türkçeye çevrilmiştir. Çevrilen metinler yazıldıkları dönemin diline ait önemli veriler sunmakta bu sebeple de bu tür eserler Türk diline ait önemli kaynaklardan biri olarak kabul görmektedir. Bu bağlamda bahsi geçen eserler, yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısı konusunda da gerek sentaktik gerekse semantik açıdan alan yazını için zengin veriler sunmaktadır. Bunun yanı sıra Arapça sözcüklerin Türkçe karşılıklarının sözcüğün hemen altına kaydedilmiş olması diller arası mukayeseli bir çalışma yapılmasını da mümkün kılmaktadır.

Tarihî Türkçe satır altı Kur'an tercümelelerine geçmeden önce konu ile alakalı gramer kitaplarında yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısı ile ilgili izahlara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

İlgili Gramer Çalışmalarında Yaklaşma Kılınışı-Yakınlaşıcı Bakış Açısı İle İlgili Notlar

Tarihî satır altı Kur'an tercümelelerinin ilkinin Karahanlı sahasında yazıldığı ardından Harezmi ve Anadolu sahaslarında da bu faaliyetlere devam edildiği bilinmektedir. Bu bağlamda söz konusu çevrelerde kaleme alınan Türkçe eserlerin dili hususunda hazırlanan dil bilgisi çalışmalarında yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısına ne şekilde bir izah getirildiği önem arz etmektedir.

Konu ile ilgili en temel çalışma Dîvânü Lugâtî't-Türk'ün (DLT) yazarı Kaşgarlı Mahmut'a aittir. Verilen örnekler Karahanlı sahasında yaklaşma kılınışının-yakınlaşıcı bakış açısının hem birtakım morfemlerle hem de belirli bir analitik form ile karşılandığını göstermektedir.

Verilen örneklerden yola çıkarak DLT'de yaklaşma kılınışını-yakınlaşıcı bakış açısını işaretlemek için -GAllr, -gİr/-gUr, -(I)gllk ve -(I)gll morfemlerine başvurulduğu söylenebilir:

-GAllr: *Failin işi yapmak üzere olduğunu ve neredeyse yapacak olduğunu ifade eden fil anlatılmak istendiği zaman emir kipine kaf'lı ve kalın kelimelerde gayın, elif, lâm ve rı; gayın'la bitenlerde kaf ve geri kalanlarda kef eklenir. Bu, bütün lehçelerde böyledir. Örnek: "Ben gitmek üzereyim" anlamında **men barğalır** (1) **men** denir; "ben kalkmak üzereyim" anlamında **men turğalır** (2) **men** denir; "o yayı kurmak üzere ve neredeyse kuracaktır" anlamında **ol yâ kurğalır** (3) denir. "O dağa çıkmak üzere ve neredeyse çıkacaktır" anlamında **ol tağka ağkalır** (4) denir. Kefli kelimelerde "o neredeyse eve girecek; girmesi yaklaştı" anlamında **ol ewge kirgelir** (5) denir; "o neredeyse para biriktirecekti ve onu yapmak üzereydi" anlamında **ol yarmak tirlgelir** (6) denir. Bu, bütün fiillerde geçerli olan bir kuraldır." (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015, s. 251)*

-gİr/-gUr: **Er başı tazgırdı** (7) *adamın başı neredeyse kel oldu; yir tozgırdı* (8) *yerden neredeyse toz kalkacaktı; suw tamgırdı* (9) *su, buzdan vb. şeylerden damlamak üzereydi; eşiç taşgırdı* neredeyse tencere kaynayacak ve içindeki su taşacaktı; **ol mindin kolgırdı**

(10) o, nesneyi benden neredeyse isteyecekti; **anuy yūzi kamgırdı** (11) onun yüzü neredeyse çarpılıp felç olacaktı. Herhangi bir şey eğri büğrü olmaya yüz tutarsa aynıdır; **at suçgurdu** (12) at vb. sıçramak üzereydi; ol maña kelgirdi o bana gelmeyi arzuladı ve neredeyse geliyordu (13). (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015, s. 284-290)

-(I)gllk: İşi yapmaya hakkı olan fail: **ol tawratıglık ol** (14)“acele etmek onun hakkıdır” ; **ol tepretiglik erdi** (15) “hareket ettirmek onun hakkıydı ve neredeyse onu yapacaktı” (Ercilasun- Akkoyunlu, 2015, s. 346).

-(I)gll: İşi yapmayı içinde saklayıp onu yapmak üzere olan fail: **ol tawratıgı ol** (16) “o çok acele etmeyi içinde saklamaktadır ve neredeyse onu yapacaktır”, **ol tepretigli ol** (17)“o çok hareket ettiricidir ve onu neredeyse yapacaktır.” (Ercilasun- Akkoyunlu, 2015, s. 346).

DLT’de kaydedilen “Ol anı uru yazdı: O, neredeyse onu dövecekti.” (18) (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015, s. 376) tümcesi yaklaşma kılınışının Karahanlı Türkçesinde *Fiil (+) -A yaz-* formu ile de işaretlendiğini göstermektedir.

Karahanlı Türkçesi ile alakalı kaleme alınan gramer kitaplarından “Kutadgu Bilig İncelemesi” adlı çalışmada tasvir fiiller için özel bir başlık açılmasa da *fiil çekimi* maddesinin altında *kelgir-* fiili “gele yazmak, gelmek istemek fakat gelememek” şeklinde; *barıgı* türemiş sözcüğü “varacak olan” şeklinde; *barıgı* türemiş sözcüğü de “varıcı, varmakta olan” şeklinde izah edilmektedir. (Dilâçar, 2016, s. 63-66). Hacıeminoğlu DLT’den verdiği örnekle -gIr ve -gUr morfemlerinin -Kaşgarlı Mahmut’un da ifade ettiği gibi- eklendiği fiile yaklaşma anlamı kattığını bildirmektedir (2013, s. 134). Günşen “Dîvânu Lugati’t-Türk’te ‘Yaklaşma’ Bildiren Fiiller” başlıklı çalışmasında DLT’de yaklaşma anlamının sadece bir tasvir fiili ile karşılanmadığını aksine -GAlIr, -gIr/-gUr, -gllk, -gll, -sA gibi morfemlerle ve kurallı olarak belli bir ek veya yapıya bağlanamayan fiil gövdeleri ile bu anlamın işaretlendiğini ifade etmektedir (2011). Ercilasun’un “Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-” adlı çalışmasında eserde iki tarafı fiil olan birleşik fiillerin sıklık ve çeşit bakımından zayıf olduğunu ifade etmektedir. Bunun sebebi olarak da ünlü gerundium eklerini almış fiillerle yardımcı fiillerin müstakil hüviyetlerini henüz muhafaza etmeleri gösterilmektedir (2014, s. 113). Güner, korpusunda TIEM nüshasının da bulunduğu çalışmasında yaklaşma kılınışının işaretleyicileri olarak -GUr/-KUr (2021:185) morfemi ile -A/-U yaz- formunu (2021, s. 397) kaydetmektedir.

Karahanlı sahasında yazılan satır altı Kur’an tercümelerinden Rylands nüshasında Ata, yaz- fiilinin anlam alanlarından birinin de “yakınlık bildiren yardımcı fiil” olduğunu ifade etmektedir: *bütünlükin belgürtü yazdı anı; öldrü yaz-* (2013, s.768).

Harezmi sahasına gelindiğinde ilgili gramer kitaplarında yaklaşma fiilleri *yawu-* ve *yaz-* olarak kaydedilirken (Argunşah ve Yüksekaya, 2014, s. 209) Harezmi Türkçesi satır altı Kur’an tercümesinin grameri ile ilgili yapılan tez çalışmalarında yaklaşma kılınış işaretleyicisi olarak sadece “zarf-fiil+yaz-” formundan bahsedilmektedir (Akkaya, 2022, s. 108; Ghazy, 2001, s. 299). Kuş, doktora çalışmasında tarihî Türk lehçelerinde yaklaşma anlamının *bar-*, *tur-* ve *yaz-* yardımcı fiilleri ile işaretlendiğini belirtmektedir. Burada *tur-* tasvir fiilinin yaklaşma anlamını işaretlediği tek örnek tümceye Kısas’ul-Enbiya’da tanıklık edilmiş olacak ki ilgili çalışmada başka bir eserden

örneğe yer verilmemiştir: “*taķı ol yıķıla turĝan tam içide yetim oĝlanlarını malları bar erdi bir azrām atlıĝ biri zārām atlıĝ, ata anaları şālīh erdi.*” (KE 130v20). Kuş, bar- tasvirinin yaklaşma anlamını işaretlediğini düşündüğü örnekleri de yazıtlardan tanıklamaktadır: *yokadu barır ermiş* (KT D-10; BK D 9) (Kuş, 2018, s. 451). Bahsi geçen çalışmada bar- ve tur- tasvir fiillerinin yaklaşma başlığı altında değerlendirilmesi dikkat çekicidir. Ancak burada bar- ve tur- tasvir fiillerinin yaklaşma anlam alanını işaretlediğini gösteren örnek sayılarının tatmin edecek seviyede olmadığını belirtmek gerekir.

Eski Anadolu Türkçesi ile ilgili başvuru mahiyetindeki gramer çalışmasına bakıldığında mukârebe (yaklaşma) fiillerinin yaz- yardımcı fiili ile yapıldığına dair bir açıklamaya ve “*ya mahv olam ya kamu şulesinde yana yazam*” şeklinde örnek bir tümceye tanıklık edilmektedir (Timurtaş, 1994, s. 142).

Bahsi geçen çalışmalarda yaklaşma tasvir fiili başlığı altında -A zarf-fiil (+) yaz- işaretleyicisi verilmekte ancak söz konusu işaretleyicinin ve diğer leksik birimlerin içinde bulunduğu analitik formlarla alakalı herhangi bir izaha rastlanılmamaktadır. Ayrıca tasvir fiilin ve eklendiği fiillerin kılınış değerinin bir sonucu olarak söz konusu birleşik fiillerin hangi zaman-görünüş işaretleyicisi ile çekimlenmesi gerektiği hususuna da değinilmemektedir.

Konu ile ilgili dikkat çeken bir çalışma M. M. Tulum’a aittir. Tulum “Özbekçede Tasvir Yardımcı Fiilleri” başlıklı çalışmasında “*Yaz- yardımcı fiilinin -kullanıldığı bütün diğer Türk şive ve lehçeleri için de geçerli olmak üzere- ayırt edici özelliklerinden birinin de kurduğu birleşme zamanının daima geçmiş zaman dilimine ve çoklukla da görülen geçmiş zamana ait olmasıdır.*” şeklinde bir izahta bulunmaktadır. Yapılan bu izahı “*Henüz söz konusu olmayan bir eylemin gelecek zaman dilimi içerisinde ne tarzda gerçekleşeceğine veya gerçekleşmesine ne kadar bir mesafe kalacağına dair fikir yürütmek mantıkla bağdaşamayacağı gibi tahmin ve kehanet çizgisinden öteye de geçemez.*” tümceleriyle desteklemektedir (Tulum, 1997, s. 214).

Gökçe, Tulum’u destekler mahiyette -A + yaz- yapısının sadece Türk dilinde değil aynı zamanda diğer dil ailelerindeki karşılıklarında da sürekli olarak geçmiş zaman ile çekimlendiğini ifade etmekte; henüz gerçekleşmemiş bir eylemin gelecek zamanda ne ölçüde ve nitelikte gelişeceğinin bilinmemesini de sebep olarak sunmaktadır (2013, s. 164). Tan, Kırgız Türkçesinde kullanılan *cazda-* fiilinin *hareketin yakın geçmişte gerçekleşmesine az kaldığını bildiren* bir işleve sahip olduğunu ifade etmektedir (2005, s. 114).

Sonuç olarak tarihî Türk dilinin grameri ile ilgili yapılan çalışmalarda yaklaşma kılınışı/yakınlaşıcı bakış açısı ile ilgili yapılan açıklamalar bu kategorileri oluşturan formların çeşitliliğini ortaya koyması bakımından tatmin edici değildir. Özellikle satır altı Kur’an tercümelemleri incelendiğinde adı geçen bakış açısı ve kılınış ile ilgili oldukça dikkat çekici formlara tanıklık edildiğini ifade etmek gerekir. Takip eden başlıkta ilgili eserlerde tanıklık edilen formların yapısı üzerinde durulacaktır.

Tarihî Türkçe Satır Altı Kur'an Tercümelerinde Yaklaşma Kılınışı-Yakınlaşıcı Bakış Açısını İşaretleyen Formlar

Arapçada yaklaşma kılınışı *kāde* (كاد), *evşeke* (وشك) ve *kerebe* (كرب) fiilleri ile sağlanmakta ve yine bu dilde söz konusu sözcükler “mukârebe fiilleri” olarak adlandırılmaktadır (Yasdıman, 2017, s. 604). Taranan satır altı tercümelerde Türkçe yaklaşma kılınışının ve yakınlaşıcı bakış açısının Arapçadaki karşılığı *kāde* fiilidir. Başka bir ifade ile orijinal dili Arapça olan Kur'an'da yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısı bahsi geçen üç fiilden (*kāde*, *evşeke* ve *kerebe*) sadece biri (*kāde*) ile işaretlenmektedir. Bu sebeple eldeki çalışmada Arapça yaklaşma kılınışı/yakınlaşıcı bakış açısını işaretleyen formların tespitinde içinde *mâzî-muzârî kāde* fiilinin yer aldığı tümceler taranmıştır.

Kur'an'da *kāde* fiilinin yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısı işaretleyicisi olarak işlev gördüğü toplam tümce sayısı 24'tür. İlgili tümcelerde dikkati çeken önemli hususlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Bu 24 tümcede yer alan *kāde* fiilinin Türkçe karşılığı 1-17. tümcelerde tanıklık edildiği gibi -GAlIr, -gIr/-gUr, -(I)gIIk ve -(I)gII morfemleri ile değil içinde -A yaz- (Karahanlı, Harezmi sahasında, Anadolu sahasında), *yawu-*, *yawukla-*, *yawuk bol-* (Harezmi sahasında), *yakın ol-* ve *az kal-* (Anadolu sahasında) birleşik fiillerin yer aldığı türlü analitik formlarla işaretlenmektedir.

2. Bu fiiller ilgili çalışmalarda ifade edildiğinin aksine sadece -DI geçmiş zaman morfemi ile değil aynı zamanda aorist ve istek morfemi ile de çekimlenebilmektedir.

3. *yawuk bol-*, *yakın ol-* birleşik fiilleri ve -A yaz- tasvir fiili tarafından nitelenen ana fiiller, tarihî satır altı Kur'an tercümelerinde sadece -A gerundiumu ile değil aynı zamanda aorist, -A istek, -sA şart ve -mAk fiilden isim türetim morfemi+ datif morfemi işaretleyicileri ile de çekimlenebilmektedir.

Bu bağlamda yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısını işaretleyen formlar, bu formların kullanıldıkları saha ve tanıkları şu şekildedir:²

Karahanlı Türkçesi Satır Altı Kur'an Tercümelerinde Yaklaşma Kılınışı-Yakınlaşıcı Bakış Açısı

Karahanlı sahasında yazılan Rylands nüshası eksik olması sebebiyle (Ata, 2013, s. XVI) konuya dair yeterli veriye sahip değildir. Türk ve İslam Eserleri Müzesi No 73'de (TİEM 73) kayıtlı olan nüshanın tam olması yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısı ile ilgili tüm örneklerle ulaşılmasını mümkün kılmaktadır.

TİEM 73 ve Rylands nüshasında yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısını işaretlemeye yaz- tasvir fiiline başvurulduğu, analitik form içerisinde nitelenen ana fiilin de -A ünlü gerundiumu ile kullanıldığı görülmektedir. Adı geçen eserlerde yaz-tasvir fiilinin -DI geçmiş zaman morfemi ile çekimlendiği örnek sayısı oldukça fazladır:

² Sentaktik değerlendirmenin yapıldığı bölümde herhangi bir ayrıma gitmeden yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısı kategorileri bir arada yazılmıştır.

Ana fiil (+) -A gerundium morfemi (+) yaz- tasvir fiili (+) -DI geçmiş zaman morfemi+ (şahıs morfemi) Analitik Formu

(19) *Aydı anam oğlu bütünlükün boğun küçsüzlediler mēni öldürü yazdılar mēni* (Ünlü, 2018, C. I, s. 384).

(20) *Tevbe bērdi ök Tanrı yalavaç üze ew barkdın adrılmışlar üze yārī bergüçiler anlar kim uđu bardılar anar çığaylık erdi içinde anda kēdin kim emite yazdı bir gürühnuñ köñülleri anlardın yana* (Ünlü, 2018, C. II, s. 42).

(21) *Eger bekütmeşe erdimiz sēni çımoğ emite yazğay erdiñ anlarka az nerse birle* (Ünlü, 2018, C.II, s. 268).

(22) *Eger koparu yazdılar erse sēni yerdin çıkarğaylar erdi sēni andın andağ erse ürük turmağaylar erdi seniñ arkañda meger az* (Ünlü, 2018, C. II, s. 269) .

(23) *Azduru yazdı bizni Tanrılarımızdın eger sermedimiz erse anıñ üze herāyna bilgeyler ol uğurda körseler kınnı kim yolda azmışraq ol* (Ünlü, 2018, C. III, s. 35).

(24) *Boldı müsā anasının köñli kağğusuz. belgürtü yazar erdi anı eger bu şırrnı bekünse miz anıñ köñli üze bolsa kērtgünüglilerdin* (Ünlü, 2018, C. III, s. 118).

(25) *Boldı Müsā anasının köñli fāriğ kağğusuz bütünlükün belgürtü yazdı anı, eger anıñ köñlini berkütmedimiz erse bolğay erdi mü'minlerdin* (Ata, 2013, s. 74).

Ancak TİEM 73 nüshasında yaz- tasvir fiilinin iddia edilenin aksine sadece kesin geçmiş zaman morfemi ile değil aynı zamanda aorist ile de çekimlendiği örnek sayısı da oldukça fazladır:

Ana fiil (+) -A gerundium morfemi (+) yaz- tasvir fiili (+) aorist Analitik Formu

(26) *Yaşın kapa yazar körgülerini neçe kim yarutsa anlarka* (Ünlü, 2018, C. I, s. 9).

(27) *Pāre pāre bolu yazar kökler andın yarlı yazar yerler tüşe yazar tağlar sınıp* (Ünlü, 2018, C.II, s. 332).

(28) *Yüzün tüşe yazarlar anlar kim oqırlar anlar üze belgülerimizni* (Ünlü, 2018, C. II, s. 417).

(29) *Anıñ yağı yarutu yağar neçeme tēgmese anar ot* (Ünlü, 2018, C. III, s. 12).

(30) *Yaruklukı eletü yazar közlerni* (Ünlü, 2018, C. III, s. 15).

(31) *Kökler yarlı yazar anlar üstünindin* (Ünlü, 2018, C. III, s. 399).

(32) *Neçe kim kılsa anlar kim tandılar tēgrü yazarlar saña közlerni kaçan eşittiler erse kur'ānnı ayurlar ol tēlwe turur* (Ünlü, 2018, C. IV, s. 232).

Standart Türkiye Türkçesinde yaz- tasvir fiilinin olumsuz çekimine rastlanılmazken TİEM 73 nüshasında söz konusu tasvir fiilinin olumsuzluk morfemi ile çekimlendiği örneklere de tanıklık edilmektedir. Adı geçen nüshada olumsuzluk morfeminin iki türlü çekime girdiği görülmektedir. Olumsuzluk morfeminin (33)-(36) örneklerde yaz-tasvir fiili ile, (37). tümcede de tasvir fiilin nitelediği ana fiil ile çekime girmesi oldukça dikkat çekicidir:

Ana fiil (+) -A gerundium morfemi (+) yaz- tasvir fiili (+) -mAs aorist olumsuz Analitik Formu

(33) *Ne ol bu bođunka uka yazmaslar sözni?* (Ünlü, 2018, C. I, s. 203)

(34) *kaçan tēgdi erse ēkki tağ arasıña bulundı anlarda mundın bir boğun uķa yazmaslar sözni* (Ünlü, 2018, C.II, s. 305).

(35) *Azu men mü yēgrek men azu ol mu ol kim uçuz turur belgürtü yazmas?* (Ünlü, 2018, C. III, s. 426)

Ana fiil (+) -A gerundium morfemi (+) yaz- tasvir fiili (+) -mA olumsuzluk morfemi (+) -DI geçmiş zaman morfemi Analitik Formu

(36) *Boğuzladılar anı taķı kılı yazmadılar* (Ünlü, 2018, C. I, s. 26).

Ana fiil (+) mA olumsuzluk morfemi (+) -A gerundium morfemi (+) yaz- tasvir fiili (+) aorist Analitik Formu

(37) *Boğzında turur anıñ sıñrümeyü yazar anı* (Ünlü, 2018, C. II, s. 175).

Geç dönem Karahanlı Türkçesi, erken dönem Harezmi Türkçesi özelliklerine sahip olduğu iddia edilen Meşhed Nüshası No. 293 (MN 293), Kur'ân'ın Sâd suresinden başlamaktadır (Şimşek, 2019, C. I, s. 9/27). Adı geçen nüsha eksik olsa da eldeki örnekler yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısının işaretlenmesi için kullanılan analitik formların yapısı hususunda önemli veriler sunmaktadır. Nüshada yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısının yaz- tasvir fiili ile işaretlendiği tek bir örneğe rastlanılmaktadır. Ancak burada da bahsi geçen tasvir fiili kesin geçmiş zaman morfem ile değil aorist ile çekimlenmektedir:

Ana fiil (+) -A gerundium morfemi (+) yaz- tasvir fiili (+) aorist Analitik Formu

(38) *Kökler kim yarılıp tarılıp yamrusa ya'nī yarılı yazar* (Şimşek, 2019, C. I, s. 116).

MN 293'te yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısını işaretlemek için yaz- tasvir fiilinden ziyade içinde *yawuk bol-* birleşik fiilinin yer aldığı analitik formlara başvurulduğu görülmektedir. Nitelenen ana fiilin -sA şart kiplik morfemi ile çekimlendiği örneklerin varlığı yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısı kategorisinin özellikle semantik bağlamda incelenmesini zarurî kılmaktadır. Nitekim özellikle Harezmi sahasında yazılan satır altı Kur'ân tercümelerinde ana fiilin şart kiplik morfemi ile çekimlendiği örnek sayısı azımsanmayacak kadar çoktur.

İlgili formlar ve bu formların yer aldığı tümceler şu şekildedir:

***Yawuk bol-* (+) aorist (+) kim (+) Ana fiil (+) -sA şart morfemi Analitik Formu**

(39) *yawuk³ bolur kim ayrılrsa öwkedin tigme bir kez kim kemişildi anıñ içinde bir öğür* (Şimşek, 2019, C. I, s. 309).

***Yawuk bol-* (+) -DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) (+) kim (+) Ana fiil (+) -sA şart morfemi (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu**

³ Orijinal metinde müstensih Arapça sözcüğün Türkçe karşılığını "yawuz" şeklinde kaydettiği için Şimşek transkripsiyonunda orijinaline bağlı kalmış ve sözcüğü "yawuz" şekliyle yazmıştır. Ancak ilgili ayet gereği, müstensihin "yawuz bol-" şekliyle değil yawuk bol- şekliyle tercüme edecekken yazım hatasında bulunduğunu düşündüğümüzden söz konusu tercüme tarafımızca yawuk bol- şeklinde düzeltilmiştir. Nitekim ilgili nüshada kâde-muzârinin yawuk bol- şeklinde tercüme edildiği örnekler mevcuttur.

(40) *Takı hakikat üze ol ol vaktın kim koptı kılı Tanrınuñ kılı kulluk kıur anı yawuq boldılar kim bolsalar anıñ üze birikmiş nirseler* (Şimşek, 2019, C. I, s. 332).

Yine aynı nüshada *yawu-* fiilinin *-mAs* aorist olumsuzluk morfemi ile işaretlendiği farklı bir analitik forma tanıklık edilmektedir:

Yawu-* (+) *-mAs* aorist olumsuz (+) *Ana fiil* (+) *-mAk fiilden isim yapım morfemi* (+) *kA datif morfemi Analitik Formu

(41) *Yā men mü yahşırak mundın kim ol haķır turur takı yawumas açuķ sözlemekke* (Şimşek, 2019, C. I, s. 141).

Tefsirinin ve satır altı tercümesinin dillik özelliklerinden yola çıkılarak yazıldığı çevre ve yüzyıl hususunda farklı görüşlerin ileri sürüldüğü Orta Asya Kur'an Tefsirinin (OA) genel anlamda 11- 14. yüzyıllar arasında yazıldığı ifade edilmektedir (Usta, 2011, s. 10-24). Söz konusu nüshada yaklaşma kınıışı-yakınlaşıcı bakış açısını işaretleyen formlar ve bu formların yer aldığı tümceler şu şekildedir:

Ana fiil* (+) *-A gerundium morfemi* (+) *yaz- tasvir fiili* (+) *-DI geçmiş zaman morfemi Analitik Formu

(42) *Ebū Cehl öldürü yazdı Ebu cehl az kalsın öldürecekti* (Usta, 2011, s. 97).

(43) *Kökler kesek kesek bolu yazdı bu sözde yar[ı]lu yazdı yer tüşe yazdı tağlar sınıp* (Usta, 2011, s. 76).

Ana fiil* (+) *-A gerundium morfemi* (+) *yaz- tasvir fiili* (+) *-mAs aorist olumsuz* (+) *şahıs morfemi Analitik Formu

(44) *Kaçan tegdi erse iki tağ arasında buldı olar ikide adın bir boğun uķa yazmaslar aytunu* (Usta, 2011, s. 60).

Yawu-* (+) *aorist* (+) *şahıs morfemi* (+) *kim* (+) *Ana fiil* (+) *-sA şart morfemi Analitik Formu

(45) *Takı ol neteg kim kopar Tenrinüñ kılı ya'nī Muhammed'a ünder ol Tenriğa yawurlar kim bolsalar anıñ üze alçağ* (Usta, 2011, s. 217).

Harezmi Türkçesi Satır Altı Kur'an Tercümelerinde Yaklaşma Kınıışı-Yakınlaşıcı Bakış Açısı

Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Cami 2, Meşhed Âsitân-ı Kuds-i Razavî Kütüphanesi 1007 (MN 1007) ve Özbekistan İlimler Akademisi Ebu Reyhan el Biruni adlı Şarksinaslık Enstitüsü'nde 2008 numaralarında kayıtlı satır altı Kur'an tercümeleri Harezmi Türkçesi dil özelliklerine sahiptir (Ersoy, 2017, s. 8; Sağol, 1993, s. XLI; Üşenmez, 2010, s. 25). Eksik olması sebebiyle Özbekistan nüshasında yaklaşma kınıışı-yakınlaşıcı bakış açısına dair örnek tümce sayısı azdır. Harezmi Türkçesi ile yazılan satır altı Kur'an tercümelerinde yaklaşma kınıışı-yakınlaşıcı bakış açısına örnek teşkil edecek tümcelerin çoğu Hekimoğlu Ali Paşa Cami ve MN 1007⁴ nüshalarına aittir.

⁴ Meşhed 1007 nüshası Ersoy tarafından I-X. cüzler arası çalışılmıştır. Bu sebeple X. cüz sonrası tanıklık edilen örneklere nüshanın kayıtlı olduğu 1007 numara kaynak olarak gösterilmiştir.

Söz konusu çevrede yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısını işaretlemek amacıyla *yaz-* tasvir fiili ile oluşturulan forma ek olarak *yawu-*, *yawukla-*, *yawuk bol-* fiillerinin içinde bulunduğu çeşitli formların varlığı dikkati çekmektedir. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki *yaz-* tasvir fiilinin kullanıldığı üç olumlu örnekte de söz konusu tasvir fiili –DI kesin geçmiş zaman morfemi ile değil aorist ile çekimlenmektedir:

Ana fiil (+) -A gerundium morfemi (+) yaz- tasvir fiili (+) aorist (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu

(46) *Ḥaḳīqat üze kıyāmat kün kelgen turur. Öрте yazar men anı munuñ üçün kim cezā birilse tegme bir ten munuñ birle* (Sağol, 1993, s. 229).

(47) *Yarılı yazar kök üstünlerindin* (Sağol, 1993, s. 368).

(48) *Yawuḳ bolurlar ya'nī siñre yazarlar ol kim irsege kim oqayurlar anlar üze āyatlarımıznu* (Sağol, 1993, s. 252).

Yaz- tasvir fiili ancak olumsuz tümcede kesin geçmiş zaman morfemi ile çekimlenmiştir:

Ana fiil (+) -A gerundium morfemi (+) yaz- tasvir fiili (+) -mA olumsuzluk morfemi (+)–DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu

(49) *Boğuzladılar anı taḳı kılı yazmadılar* (Ersoy, 2017, s. 79; Sağol, 1993, s. 9).

Ancak yine de bir başka olumsuz tümcede söz konusu tasvir fiilin aorist ile çekimlendiği görülmektedir:

Ana fiil (+) -A gerundium morfemi (+) yaz- tasvir fiili (+) aorist olumsuz Analitik Formu

(50) *Teklif birle ıymaz anı taḳı siñri yazmas anı* (Sağol, 1993, s. 184; 1007, 294-1).

Harezmi sahasında yazılan Kur'an tercümelerinde yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısını işaretlemek amacıyla sıklıkla *yawuk bol-* birleşik fiiline başvurulduğu görülmektedir. Burada şunu ifade etmek gerekir ki Arapça sentaktik özellikleri itibarıyla çekimli fiili cümlelerin başına yerleştiren bir dildir. Bu sebeple *kāde* fiilinin karşılığı olarak kaydedilen *yawuk bol-* fiili oluşturulan analitik formların başına yazılmıştır. Türkçenin sentaktik kuralları gereği *yawuk bol-* fiilini tümcenin sonuna yazmak gerekirken ilerleyen satırlarda *kim* bağlacı ile oluşturulan analitik formların varlığı bu tür tümcelerde yazılmamış bir *kim* bağlacının olabileceğini akla getirmektedir. Bu sebeple sıradaki analitik formlarda *yawuk bol-* fiillerinin yerinde herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir.

Yawuk bol- birleşik fiilinin kesin geçmiş zaman ile, nitelenen ana fiilin de sırasıyla –A gerundium ve –sA şart kiplik morfemi ile çekimlendiği örnekler şu şekildedir:

Yawuk bol- birleşik fiili (+)–DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) (+) Ana fiil (+) -A gerundium morfemi Analitik Formu

(51) *Aydı anam oḡlı ḥaḳīqat üze ḳaom za'if tuttılar mini taḳı yawuḳ boldılar öldürü mini ya'nī öldürü yazdılar* (Ersoy, 2017, s. 201; Sağol, 1993, s. 120).

(52) *Boldı Mūsā anasının köñülü oḳ 'aḳldın durustluk üse yawuḳ boldı izhār kılı anıñ birle eger bolmasa irdi kim ḳaḳı ḳılduḳ köñlini munuñ üçün kim bolsa bitgenlerdin* (Sağol, 1993, s. 291).

Yawuk bol- birleşik fiili (+) –DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) (+) kim (+) Ana fiil (+) –sA şart morfemi (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu

(53) *Tevbesin kabûl kıldı Tañrı peygâmbar üze taqı hicret kılğanlar üze taqı yârî birgenler taqı anlar kim uydılar aña küçeylik vaqtı içinde mundın soñra kim yawuq boldı kim kıssa bir ögürnüñ köñülleri anlardın* (Sağol, 1993, s. 144; 1007, 235).

(54) *Taqı haqıkat üze yawuq boldılar kim fitne kılsalar sini ol nirsedin kim vahy kılduq seniñ tapa* (Sağol, 1993, s. 209; 1007, 329).

(55) *Taqı haqıkat üze ol ol vaqtın kim koqtı kılı Tañrının kılı kulluq kıtur aña yawuq boldılar kim bolsalar anıñ üze birikmiş nirseler* (Sağol, 1993, s. 455).

Yawuk bol- birleşik fiilinin kesin geçmiş zaman, nitelenen ana fiilin aorist ile çekimlendiği örnek tümceler şu şekildedir:

Yawuk bol- birleşik fiili (+) –DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) (+) Ana fiil (+) aorist

(56) *Taqı haqıkat üze yawuq boldılar qarârsız kıtur sini yirdin munuñ üçün kim çıkarsalar sini andın taqı andağ irse kiçmezler soñuñda meger az* (Sağol, 1993, s. 209; 1007, 330).

(57) *Haqıkat üze yawuq boldı azdurur bizni tapuñgularımızdın eger bol<ma>sa erdi kim şabr kılduq anıñ üze* (Sağol, 1993, s. 270).

Yawuk bol- birleşik fiilinin aorist, nitelenen ana fiilin şart kiplik morfemi ile çekimlendiği örnek tümce şu şekildedir:

Yawuk bol- birleşik fiili (+) aorist (+) kim (+) Ana fiil (+) –sA şart morfemi Analitik Formu

(58) *Yawuq bolur kim ayrılsa öfkedin* (Sağol, 1993, s. 443).

Yawuk bol- birleşik fiili ile nitelenen ana fiilin aorist ile çekimlendiği örnek tümceler şu şekildedir:

Yawuk bol- birleşik fiili (+) aorist (+) (kim) (+) Ana fiil (+) aorist (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu

(59) *Yawuq bolur kökler yarılurlar andın taqı yarılır yir taqı yüzün tüşer tağlar yıqılmaq* (Sağol, 1993, s. 227).

(60) *Taqı haqıkat üze yawuq bolur anlar kim küfr ketürdiler tayındururlar sini közleri birle ol vaqtın kim işittiler Qur 'ānu* (Sağol, 1993, s. 447).

Harezmi sahasında yaklaşma kılınış-yakınlaşıcı bakış açısını işaretlemek için *yawu-* fiiline başvurulabilmektedir. Fiilin kesin geçmiş zaman ve aorist olumsuz çekimine de tanıklık edilmektedir:

Ana fiil (+) –A gerundium morfemi (+) yawu- (+) –DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu

(61) *Taqı eger tölendürdük sini kısu yawudun anlar tapa nirse az* (1007, 330).

Ana fiil (+) –A gerundium morfemi (+) yawu- (+) –mAz aorist olumsuz (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu

(62) *Ol vaqtın kim tegdi iki tağnın arasıña taqı buldı ileyindin erenlerni uka yawumazlar sözni* (Sağol, 1993, s. 220).

Ana fiil (+) -A gerundium morfemi (+) yawu- (+) -mA olumsuzluk morfemi (+) -DI geçmiş zaman morfemi Analitik Formu

(63) *Ol vaqtın kim çıkardı elgini, köre yawumadı anı* (Sağol, 1993, s. 264).

Harezmi sahasında *yawu-* fiilinin içinde bulunduğu bir diğer form ve tanıkları şu şekildedir:

Ana fiil (+)-mAk fiilden isim yapım morfemi (+) +gA datif morfemi (+) yawu- (+) -mAz aorist olumsuz (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu

(64) *Ne turur bu erenlerke ukmağa yawumazlar sözni* (Sağol, 1993, s. 78; Ersoy, 2017, s. 140; Üşenmez, 2010, s. 280).

(65) *Yā men mü yahşırak mundın kim ol ol hor turur taqı açuq sözlemekke yawumas* (Sağol, 1993, s. 376).

Meşhed 1007’de tanıklık edilen aşağıdaki örnekte yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısını işaretlemek amacıyla aorist ile çekimlenen *yawukla-* fiilinin kullanıldığı görülmektedir. Nüshanın okunamayan, silik kısımları sebebiyle nitelenen fiil ve bu fiille çekime giren kiplik işaretleyicisi hususunda yorum yapmak mümkün değildir:

Yawukla- (+) aorist Formu

(66) *Yawuklayur yıldırım közlerini tigme birge kim...* (Ersoy, 2017, s. 73).

Eski Anadolu Türkçesi Satır Altı Kur’ân Tercümelerinde Yaklaşma Kılınışı-Yakınlaşıcı Bakış Açısı

Türk ve İslam Eserleri Müzesinde 40 numarada (TİEM 40), Manisa İl Halk Kütüphanesinde 931 (MİHK) numarada kayıtlı olan satır altı Kur’ân tercüme Eski Anadolu Türkçesi (EAT) ile kaleme alınmıştır (Karabacak, 1992; Topaloğlu, 2018). Ayrıca Mustafa Güneş’in mülkiyetinde bulunan el yazması satır altı Kur’ân tercümesi nüshası da (MGN) Eski Anadolu Türkçesi özellikleri göstermektedir. Henüz hakkında bir çalışmanın yapılmadığı bu nüsha ilk defa çalışmamızla gündeme gelmektedir.

EAT satır altı Kur’ân tercümelerinin hemen hemen her nüshasında yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısının içinde *yakın ol-* birleşik fiilinin yer aldığı analitik formlarla işaretlendiği görülmektedir. Burada dikkati çeken husus *yakın ol-* birleşik fiilin oluşturduğu analitik formların nüshadan nüshaya farklılık göstermesidir. Nitekim *yakın ol-* birleşik fiilinin aorist ile; ana fiillerin de -A istek morfemi ile çekimlendiği analitik formlara TİEM 40’da rastlanılmaktadır. Söz konusu formun birkaç örneğine de MGN’de tanıklık edilmektedir:

Yakın ol- birleşik fiili (+) aorist (+) (şahıs morfemi) (+) ki(m) (+) Ana fiil (+) -A istek morfemi Analitik Formu

(67) *Yakın olur ıldırım kim kapa gözlerini anlarun* (Topaloğlu, 2018, s. 35; MGN, 3a).

(68) *Yakın olur gökler kim yarılalar ol sözden daki yarıla yir daki düşe tağlar düşmeklik* (Topaloğlu, 2018, s. 231).

(69) *Bayık kıyamât gelicidir. Yakın olurun ben kim gizleyem anı, tâ yanud virile her nefis nitekim işler* (Topaloğlu, 2018, s. 232).

(70) *Yakın olur kim yağı anun aydın eyleye eger irmedi-yise dağı ana od* (Topaloğlu, 2018, s. 259).

(71) *Yakın olur ıldırımının aydınlığı kim ilede gözleri* (Topaloğlu, 2018, s. 259).

(72) *Yakın olur gökler kim yarılalar –ya'nî müşrikler sözinden- üstlerinden* (Topaloğlu, 2018, s. 344).

(73) *Yakın olur ki pāralana gāzabdan* (MGN, 351b).

TİEM 40'da tanıklık edilen bir diğer formda hem *yakın ol-* birleşik fiilin hem de nitelenen ana fiilin –A istek morfemi ile çekimlendiği gözlemlenmektedir:

Yakın ol- birleşik fiili (+) –A istek morfemi (+) (kim) (+) Ana fiil (+) –A istek morfemi Analitik Formu

(74) *Yakın ola anlar hamle eyleyeler anlara kim okırlar anların üze āyetlerümüzü* (Topaloğlu, 2018, s. 249).

(75) *Yakın ola kim yarıla kakımdan* (Topaloğlu, 2018, s. 415).

Söz konusu analitik formun olumsuz çekimi şu şekildedir:

Yakın ol- birleşik fiili (+) –mA olumsuzluk morfemi (+) –A istek morfemi (+) kim (+) Ana fiil (+) –A istek morfemi Analitik Formu

(76) *Öpe anı daki yakın olmaya kim bogazından indüre anı* (Topaloğlu, 2018, s. 194; MGN, 156a).

MİHK ve MGN'de yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısını işaretleyen formların belirleyici özelliği *yakın ol-* birleşik fiilinin aorist ile; nitelenen fiillerin de –mAk fiilden isim yapım morfemi ve +A datif morfemi ile çekimlenmesidir:

Yakın ol- birleşik fiili (+) aorist (+) (şahıs morfemi) (+) Ana fiil (+) –mAk fiilden isim yapım morfemi (+) A datif morfemi Analitik Formu

(77) *Yakın olur berķ anların gözleri nürün gidermege kayıtmak bile* (Karabacak, 1992, s. 4).

(78) *Yakın olur gökler paralanmağa ol sözden yirler dahı münşak olup paralanmağa yakın olur taşlar yıkılmağa* (Karabacak, 1992, s. 314; MGN, 197a).

(79) *Yakın olurlar musallaḫ olmağa vurmaḫ sögmek bile ol kişilere ki okırlar anlar üstine bizüm āyetlerümüz* (Karabacak, 1992, s. 349).

(80) *Yakın olurlar hamle idüb ḳol uzatmağa okuyanlar üstine bizüm āyetlerimizi* (MGN, 209a).

(81) *Yakın olur zeytinün nürü çıḳmağa odı yitişmese dahı nurdur* (Karabacak 1992: 366; MGN 218a).

(82) *Kimden dilese yakın olur anun barkı nür gözleri gidermege* (Karabacak 1992: 367; MGN 219a).

(83) *Yakın olur gökler paralanmağa Tanrı ta'ālānun 'āzametinden üstlerinden* (Karabacak, 1992, s. 519; MGN, 300b).

(84) *Yakın olur taşmağa, kâfirler buğüz eylemege* (Karabacak, 1992, s. 623).

Söz konusu formun olumsuz çekimine örnek teşkil edecek tümceler şunlardır:

Yakın ol- birleşik fiili (+) –mAz aorist olumsuz (+) (şahıs morfemi) (+) (kim) (+) Ana fiil (+) –mAk fiilden isim yapım morfemi (+) A datif morfemi Analitik Formu

(85) *İçer anı yakın olmaz boğazından geçmege* (Karabacak, 1992, s. 250).

(86) *Ol iki tağ yanında bir kavm ki yakın olmazlar siz fehmi eylemege luğatları garîb olmağ-ıçun* (Karabacak, 1992, s. 303).

(87) *Men mi hayırlu-men? Bundandı ki zelîldür yakın olmaz sözini beyân eylemege* (Karabacak, 1992, s. 531).

(88) *Tâ kaçan irdi iki tağ arasına buldı ol iki ileyinde bir kavum; yakın olmazlar kim anlayalar sözi* (Topaloğlu, 2018, s. 225).

(89) *Hattâ ki yetişdi iki tağ arasına buldı ol iki tağ katında bir kavm ki yakın olmazlar söz fehmi ideler anlayalar* (MGN, 185b).

(90) *Belki ben yigrekven uşbundan ol kim ol hordur dakı yakın olmaz kim belürde –ya'nî sözi, beltekliginden-* (Topaloğlu, 2018, s. 350).

(91) *Ben yigrek degülmiyem bu zelîl kişiden dahı yakın olmaz ki sözüni bildüre niçün atmadı üstine* (MGN, 307a).

Ana fiilinin -mAk fiilden isim yapım morfemi ve +A datif morfemi ile genişletildiği formlarda *yakın ol-* birleşik fiili –DI kesin geçmiş zaman morfemi ile çekimlenebilmektedir. İlgili kullanıma örnek teşkil edecek tümcelere MİHK ve MGN'de rastlanmaktadır:

Yakın ol- birleşik fiili (+) –DI geçmiş zaman morfemi (+) şahıs morfemi (+) Ana fiil (+) –mAk fiilden isim yapım morfemi (+) A datif morfemi Analitik Formu

(92) *Eger seni sâbit eylemeseydük ma'sûn eylemek bile yakın olurdu-sen anlara meyl eylemege* (Karabacak, 1992, s. 287).

(93) *Dahı yakın oldıardı seni kıpırmağa Mekke yirinden seni çıkarmağ-ıçun andan* (MGN, 176b).

Taranan EAT nüshalarının tamamında *yakın ol-* birleşik fiilinin kesin geçmiş zaman ile, nitelenen fiilin de –A istek morfemi ile çekimlendiği örneklerle tanıklık edilmektedir:

Yakın ol- birleşik fiili (+) –DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) (+) (ki(m)) (+) Ana fiil (+) –A istek morfemi (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu

(94) *Dakı bayık yakın oldılar kim yiynildeler seni yirden –ya'nî depredele seni yirden ya'nî Mekkedden müşrikler, ya Medînedden cuhudlar- tâ çıkaralar seni andan* (Topaloğlu, 2018, s. 216).

(95) *Bayık yakın oldu-y-ıdı Muhammed azdura bizi tanrılarımızdan eger degül-misse kim sabr eyleye-yidük anun üzere* (Topaloğlu, 2018, s. 264).

(96) *Bayık yakın oldu kim belürde-y-ıdı anı eger degül-misse kim bağladuk gönli üzere* (Topaloğlu, 2018, s. 281).

(97) Eyitti “Tanrı-çun bayık **yakın oldun-ıdı kim helāk eyleyesin** beni (Topaloğlu, 2018, s. 320).

(98) Dakı bayık ol vakıt kim turdı Tanrı kulu –ya’nî Peygamber- tapar-ıdı ana –ya’nî ırte namazı kılurken Nahl’de- **yakın oldılar kim olalar** anın üzere biribiri üzerine konulmuşlar (Topaloğlu, 2018, s. 426).

(99) Bayık tevbe virdi Tanrı Peygamber’a dakı muhâcirlara dakı ensâra anlar kim uydılar ana duşharlık vaktında andan sonra kim **yakın oldu kim egile** gönülleri bir bölüğün anlardan. Andan tevbe virdi anlara bayık ol bulara mihrubandur rahmat kılıcı (Topaloğlu, 2018, s. 159).

(100) Dakı eger degül-misse kim sabit tuttuk seni, bayık **yakın oldun-ıdı kim meyl eyleyesin anlara** nesene az (Topaloğlu, 2018, s. 216).

(101) Dakı bayık **yakın oldılar kim fitneye bırağalar seni- ya’nî aldayalar** (Topaloğlu, 2018, s. 216).

(102) Eyitti “İy anam oğlu bayık kavumum zayıf saydılar beni dakı **yakın oldılar kim depeleyeler** beni (Topaloğlu, 2018, s. 136; Karabacak, 1992, s. 158)

(103) **Yakın oldu ki izhâr eyleye** Mūsâ emrini eger şabırlık bile sâbit eylemeseydük anuñ yüregini (Karabacak, 1992, s. 407).

(104) **Yakın oldılar ki seni münza’ic eyleyeler** düşmânlık bile Mekke yirinden çıkarmağ-ıçun seni andan (Karabacak, 1992, s. 287).

(105) Eyitdi ki va’llâhi **yakın oldu-sen ki beni helāk eyleyesin** (Karabacak, 1992, s. 475).

(106) Vakti ki durdı Tanrı ta’âlânun kulu Muhammed resûlu’llâhdur ‘ibâdet eylemeg-içün Tanrı ta’âlâya du’â eylemeg-içün **yakın oldular ki** anuñ üstine **cem’ olalar** emrini bâtil eylemeg-içün (Karabacak, 1992, s. 641).

(107) Eyde Allâh hakkıçün **yakın olduñdı ki** beni ‘azâba bırağup **helāk idesin** (MGN, 278a).

(108) Tahkik **yakın oldılar**⁵ ol kişiler kâfir oldılar seni **tayanduralar** gözleri-y-ile vakti ki zikri işitdiler ki Kur’ândur (Karabacak, 1992, s. 629; MGN, 354a).

(109) Dağı ol vaqt ki durdı Tanrı kulu Muhammedün resûlu’llâh ‘ibâdet eylemekiçün **yakın oldular ki** anuñ emrini **bâtil ideler** (MGN, 358b).

(110) **Yakın oldular ki fitneye düşüreler seni** saña vahy eyledüğümüz ahkâmdan iftira eylemeg-içün (Karabacak, 1992, s. 287; MGN, 176b).

MGN’de *yakın* isminin i- (<er-) ile yüklem işlevinde kullanıldığı, böylelikle yaklaşma kılınışını işaretlediği bir örneğe tanıklık edilmektedir:

Yakın i- (<er-) (+) –DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) (+) Ana fiil (+) - mAk fiilden isim yapım morfemi (+) +A datif morfemi Analitik Formu

(111) Eger seni sâbit eylemeseydük tahkik **yakın idüñ** sen anlara **meyl eylemege** (MGN, 176b).

⁵ Karabacak sözcüğü “yakın oldılar” şeklinde tercüme etmiştir ancak bu yazım, ayeti yanlış manaya götürmektedir.

i- (<er-) ile yüklem işlevinde kullanılan yakın sözcüğünün olumsuz çekimine örnek teşkil edecek bir örneğe tanıklık edilmektedir:

(112) *Kaçan kim çıkardı elin yakın degül-idi kim göre-y-idi anı* (Topaloğlu, 2018, s. 259).

MİHK ve MGN'de *yakın ol-* birleşik fiilinin partisip, ablatif morfemleri ve son çekim edatı ile kullanıldığı örneklerle tanıklık edilmektedir:

Yakın ol- birleşik fiili (+) –DUk partisip morfemi (+) +DAn ablatif morfemi (+) sonra son çekim edatı (+) Ana fiil (+) -mAk fiilden isim yapım eki (+) (A datif morfemi) Analitik Formu

(113) *Yakın olduğundan sonra anların ba'zısı yüregine şek düşmege sâbit olmağdan imân üstine andan sonra teobelerin kabûl eyledi* (Karabacak, 1992, s. 194).

(114) *Tahkik tevbesin kabûl eyledi Tenri te'âlâ nebînün dahı muhâcirlerün dahı enşârlarun ki uydular nebîye darlık vaktinde yakın olduğundan sonra şek düşmek görjüllerine* (MGN, 123a).

Taranan EAT nüshaları içerisinde TIEM 40'ta rastlanılmayan ancak MİHK ve MGN'de rastlanılan analitik form *az kal-* birleşik fiili ile oluşturulmaktadır. Bu durum MİHK ve MGN'nin TIEM 40'tan daha sonra kaleme alındığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir:

Az kal- (+) –DI geçmiş zaman morfemi (+) ki (+) Ana fiil (+) –A istek morfemi Analitik Formu

(115) *Az kaldı ki bizi şarf eyleye ma'bûdlarumuz 'ibâdetinden* (Karabacak, 1992, s. 375).

(116) *Az kaldı ki bizi azdura ma'bûdlarımızdan eger şabr eylemeseydük anların 'ibâdetine* (MGN, 224a).

Sonuç olarak Karahanlı sahasından Anadolu sahasına kadar yazılan tarihî satır altı Kur'an tercümelerinde yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısını işaretlemek amacıyla kullanılan -sırasıyla- *yaz-*, *yawu-*, *yawukla-*, *yawuk bol-*, *yakın ol-* ve *az kal-* fillerinin oldukça farklı formlar içerisinde yer aldığı görülmektedir. Formlardaki çeşitlilik -eserin kutsal bir kitap olması sebebiyle- Arapça bir sözcüğün birebir çevrilmesi gayreti ile açıklanabileceği gibi ilgili fiillerin tümcede oluşturduğu kategorik farklılık ve dolayısıyla da ortaya çıkan farklı semantik değerler ile de açıklanabilir. Her iki olasılık ve bu olasılıkların sonuçları takip eden başlıkta izah edilmeye çalışılacaktır.

Korpusta tanıklık edilen ilgili formların işaret ettiği semantik değere değinmeden önce alan yazınında yaklaşma kılınışı ve yakınlaşıcı bakış açısı hakkında yapılan izahlara değinmek faydalı olacaktır.

Yaklaşma Kılınışı ve Yakınlaşıcı Bakış Açısı Arasındaki Fark

Yaklaşma kılınışı ve yakınlaşıcı bakış açısının ayrıntılı bir şekilde değerlendirildiği önemli çalışmalardan biri T. Kuteva'ya (2001) aittir. Adı geçen araştırmacı her iki kategori arasındaki benzerlik ve farklılıkları "Identifying a Gram in Auxiliation Across Languages" başlıklı yazısında ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Söz konusu çalışmada ortaya konan yaklaşım, tarihî Türkçe satır altı Kur'an tercümelerinde

tanıklık edilen farklı şekillerdeki analitik formların izahını da kolaylaştırmaktadır. Bu sebeple çalışmamızın bu bölümünde Kuteva'nın konu ile ilgili izahına (2001, s. 75-113) ve ardından korpusta tanıklık edilen tümcelerin ilgili izahlarla örtüştüğü noktalara değinilecektir.

Yaklaşma Kılınış Kategorisinin Temel Özellikleri

Kuteva, tarihsel gelişimi belgelerle gözlenebilen diller üzerine yapılan araştırmalardan yola çıkarak yaklaşma anlamını işaretleyen gramerleşmiş birimlerin (avertive gram) gramerleşmenin ilk basamağında beş farklı fiil yapılarından geliştiğini ifade etmektedir. Bu farklı beş fiil yapısı şu şekilde kaydedilmektedir: 1. Kopulanın oluşturduğu yapılar 2. "İstek, amaç" anlamı içeren işaretleyicilerin yer aldığı fiil yapıları 3. Yanılmak, günah işlemek, hata etmek, isabet etmemek vb." fiillerinden oluşan fiil yapıları 4. "sahip olmak" fiilinin içinde bulunduğu fiil yapıları 5. "gitmek" fiilinin içinde bulunduğu fiil yapıları.

Gramerleşerek yardımcı fiile dönüşen yapıların henüz gramerleşmediği erken dönemlere ait temel özelliklerden biri fiillerin eyleyicisinin bu dönemde canlılardan oluşmasıdır. Başka bir ifade ile henüz gramerleşmenin ilk seviyesinde olan dolayısıyla da tam olarak yardımcı fiil kategorisinde yerini alamayan bir fiilin eyleyicisi cansız varlık olamaz. Sürecin ilerleyen aşamalarında -ki bu da işaretleyicinin kullanım sıklığı ile alakalıdır- eyleyici alanını işgal eden varlıkların aralığı genişlemekte, başlangıçta eyleyicisi sadece canlılardan ibaret olan yardımcı fiillerin ilerleyen aşamalarda eyleyicisinin cansız varlıkları da içine alacak şekilde genişlediği görülmektedir.

Gramerleşmenin daha ilk basamağında yer alan bir işaretleyicinin yaklaşma kılınışı işlevi ile yorumlanabilmesi için bağlama (kontekst) ihtiyaç duyulmaktadır. Başka bir ifade ile bu süreçte "gerçekleşmek üzere olan ancak gerçekleşmeyen eylem" anlamını tam olarak karşılayacak şekilde henüz gramerleşmeyen birim kullanıldığı tümce içerisinde söz konusu anlamın karşılanmasına yardımcı olacak morfemlere, leksik birimlere ya da morfo-sentaktik yapılara ihtiyaç duymaktadır. İlerleyen aşamalarda ise söz konusu fiil yapılarının bağlamdan bağımsız bir şekilde yaklaşma kılınışını işaretler hâle geldiği görülmektedir. Çünkü söz konusu yardımcı fiil bu aşamada artık yaklaşma yardımcı fiil anlamını tamamen kazanmaktadır.

Yardımcı fiilleşmenin dolayısıyla da gramerleşmenin başında morfo-sentaktik şeklinde özel bir değişimin olmadığı işaretleyicilerin ilerleyen süreçte klitikleşme ya da fonolojik bir kayba uğradığı da görülmektedir.⁶ Bu şekilde erken dönemde

⁶ Yaklaşma kılınışının gramerleşme seviyesi hususunda Rusça ve Bulgarca'dan verilen örnekler oldukça dikkat çekicidir. Rusça gramerleşme sürecinde yaklaşma kılınışının erken dönemine, Bulgarca da ileri seviyedeki dönemine örnek gösterilebilecek dillerdir. Nitekim Rusçada yaklaşma kılınışını işaretleyen "bylo" (kopula, 3. tekil, geçmiş zaman)+ana fiil (geçmiş zaman) ile kurulan tümcelerde eyleyicilerin çoğunlukla canlı öznelerden oluşması ve bu işaretleyicinin niyet bildiren belirli bir kontekste kullanılması gramerleşmenin henüz başında olduğunun göstergesidir. Ayrıca Rusçada erken dönem gramerleşme sürecinde yaklaşma anlamı için "no" (fakat) bağlacının kullanıldığı görülmektedir. Yaklaşmanın gramerleşme yolunda oldukça ileri bir seviyede olduğuna dair örnekler Modern Bulgarca'da rastlanır. Yapının canlı ve cansız özneler için kullanılıyor olması, konteks dışı yine yaklaşma kılınışını işaretlemesi, "stjaj" şeklindeki yaklaşma işaretleyicisinin Eski Bulgarca'da istek

gramerleşen yaklaşma kılınışı işaretleyicisine sahip dillerden biri de Türkçedir. Nitekim gramerleşmenin ilk aşamasında *yanılmak, günah işlemek, hata etmek, isabet etmemek vb.*” (*sin, err, fail, miss ext.*) (Clouston, 1972, s. 999) anlamlarına sahip olan yaz-fiili süreç içerisinde yaklaşma kılınışını işaretleyen bir tasvir fiiline dönüşmektedir.

Gramerleşme sürecine ilaveten yaklaşma kılınışının üç temel özelliği vurgulanmaktadır: Geçmiş zaman bağlamında (pastness) kullanılması bu kategorinin en temel özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir; bu sebeple yaklaşma kılınışı ile *zaman kategorisi* ile arasında bir bağ kurulmaktadır. Yaklaşma kılınışının bir diğer özelliği eylemin gerçekleşmeye oldukça yakın olduğu (imminence) anlamını içermesidir; bu sebeple yaklaşma kılınışı ile *bakış açısı* kategorisi arasında bir bağ kurulmaktadır. Söz konusu kategorinin üçüncü özelliği gerçekleşmek üzere olan ancak gerçekleşmeyen (was on the verge of V-ing but did not V: counterfactuality) bir eylemi ifade etmesidir; bu yönüyle de yaklaşma kılınışı ve kiplik kategorisi arasında bir bağ kurulmaktadır. Bu bağlamda standart Türkiye Türkçesi ile ilgili gramer çalışmalarında genellikle *yaklaşma* şeklinde adlandırılan kategori evrensel dil biliminde -söz konusu kategorinin gerçekleşmek üzere olan ancak gerçekleşmeyen bir eylemi ifade etmesi sebebiyle- “avertive” olarak adlandırılmaktadır.

Yaklaşma kılınışı ile ilgili farklı görüşlerin ortaya atılmasına sebep olan önemli bir husus söz konusu kategoriye dâhil edilecek fiillerin sadece “arzu edilmeyen, istenmeyen” eylemlere işaret edip etmediği ile ilgilidir. Konu ile ilgili olarak Demirci’nin ve Gökçe’nin iki farklı görüşe sahip olduğu görülmektedir. Kazak Türkçesindeki tasvir fiillerini ele aldığı çalışmasında Demirci (2003, s. 160), *-A cazda-* yapısının “arzu edilmeyen, istenmeyen” eylemlere gelerek yaklaşma kılınışını işaretlediğini savunurken Gökçe (2013, s. 160), DLT’deki “Ol anı uru yazdı.” tümcesine gönderme yaparak bu tür bir yapıda sadece “arzu edilmeyen, istenmeyen” eylemlerin değil aynı zamanda *ur-* (*vurmak*) gibi amaç ve istek yönelimli fiillerin de olabileceğini savunmaktadır. Konu ile ilgili veriler ve bu verilerle ilgili değerlendirmelere ilerleyen sayfalarda değinilecektir. Ancak burada şunu ifade etmek gerekir ki çalışmamızın korpusunu oluşturan satır altı Kur’an tercümelerinde tanıklık edilen tümceler, Gökçe’nin düşüncelerini destekler mahiyettedir.

Yakınlaşıcı Bakış Açısı Kategorisinin Temel Özellikleri ve Yaklaşma Kılınışı ile Arasındaki Farklar

Yakınlaşıcı bakış açısının ayrıntılı bir şekilde ele alındığı çalışmalarda (Heine, 2002, s. 90; Kuteva, 2001, s. 92-98) bir yandan söz konusu kategorinin özellikleri sıralanmakta diğer yandan aynı kategorinin yaklaşma kılınışı ile arasındaki farklılıkları ortaya konmaktadır. Buna göre yakınlaşıcı bakış açısı, ana fiilin işaret ettiği eylemin, başlangıç sınırından önceki noktaya yakın bir yere konumlandırıldığı zamansal bir aşama (being on the point of V-ing) olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple söz konusu bakış açısının işaretlenmesi için *hemen hemen, neredeyse* gibi belirteçlere başvurulmaktadır.

bildiren *xasteaxa* (*haste*)’den” geldiği düşünülecek olursa ses kaybına uğraması ileri derecede gramerleştiğini göstermektedir (Kuteva, 2001, s. 87-88).

Eylemin olası oluşumundan çok kısa bir süre önceki anı işaretlemesinin yanında *eylemin gerçekleşmediğini belirten herhangi bir olumsuzluk ifadesinin olmaması*, ilgili çalışmalarda yakınlaşıcı bakış açısının bir diğer önemli özelliği olarak ifade edilmektedir. Burada “eylemin gerçekleşmediğini belirten herhangi bir olumsuzluk ifadesinin olmaması (counterfactuality)” ibaresi aslında yaklaşma kılınışı ile yakınlaşıcı bakış açısını semantik bağlamda birbirinden ayıran önemli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir.

Yakınlaşıcı kategorisinin tanımında yer alan “eylemin olası oluşumundan çok kısa bir süre önceki anı işaretlemesi” tanımı da meselenin bakış açısı başlığı altında değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Nitekim yakınlaşıcı bakış açısının hem geçmiş zamanın yer aldığı bağlamlarda (past context) hem de geçmiş zamanın dışındaki diğer bağlamlarda (non-past context) kullanılıyor olması onu zaman kategorisinden ziyade bakış açısı kategorisine yaklaştırmaktadır. Dolayısıyla geçmiş zaman ve geniş zaman bağlamlarında kullanılması yakınlaşıcı bakış açısını yaklaşma kılınışından ayıran önemli bir ölçüttür. Zira yaklaşma kılınışı daha önce de ifade edildiği üzere sadece geçmiş zaman bağlamında kullanılmaktadır.

Kuteva, yakından ilişkili olsalar bile yaklaşma ve yakınlaşıcı işaretleyicilerinin iki farklı gramerleşmiş birim olarak kolayca tanınmasını zorlaştıran şeyin geçmiş zaman bağlamında aralarındaki kısmi işlevsel örtüşme olduğunu bildirmektedir (2001, s. 95).⁷ Çünkü birleşik fiilin geçmiş zaman morfemi ile çekimlendiği durumlarda yakınlaşıcı bakış açısı işaretleyicisi yaklaşma kılınışına yaklaşmakta; böylelikle de formun yakınlaşıcı bakış açısını mı yoksa yaklaşma kılınışını mı işaretlediği hususunda anlamsal bulanıklık yaşanabilmektedir.

Her iki kategorinin geçmiş zaman bağlamında kullanıldığı durumlarda dikkat edilmesi gereken husus yaklaşma kılınışının *eylem gerçekleşmenin eşiğindeydi, gerçekleşmeye çok yakındı ama gerçekleşmedi* (was on the verge of V-ing but did not V) şeklindeki gerçek-dışılık (counterfactuality) anlam alanını vurguladığı; yakınlaşıcı bakış açısının da *fiilin işaret ettiği eylemin gerçekleşmesine yakınlığı* (imminence) (being on the point of V-ing) şeklindeki bir anlamı vurguladığı gerçeğidir. Başka bir ifade ile yaklaşma kılınışı gerçekleşmek üzere olan ancak sonuç itibarıyla gerçekleşmeyen bir anlam alanını; yakınlaşıcı bakış açısı ise ana fiildeki eylemin ya da durumun yakın bir gelecekte mutlak anlamda gerçekleşeceği şeklindeki bir anlam alanını işaretlemektedir (Gökçe, 2007, s. 98).

⁷ Kuteva konunun daha iyi anlaşılması için Güney Afrika çevresinde Bantu halkı tarafından konuşulan Zulu dilinden örnek verir. Buna göre Zulu dilinde yaklaşma kılınışını işaretlemek için kullanılan –cishe morfemi vardır ve bu işaretleyici istek anlamındaki fiilden türemiştir. (1) Nga:**cishe** ngawa (Az kalsın düşüyordum.) Bir diğer örnekte Zulu dilinde yakınlaşıcı bakış açısının yine –cishe morfemi ile işaretlendiği görülmektedir. (2)Wa:-**cishe** wafa, wabuye wabangcono (O iyileştiğinde ölümün eşiğindeydi.). Burada her iki kategoriyi işaretleyen bir morfem olsa da bu, iki kategorinin birbiri ile örtüştüğünü göstermez. Çünkü (2)'deki Zulu örneği, geçmişte kullanılan yakınlık kipiyle vurgulanan şeyin, fiil durumunun yakınlığı, karşı-gerçekçilikten (counterfactuality) ziyade geçmişte yer almanın eşiğinde olması olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.(1) ise tam tersine, gerçekleşmek üzere olan ancak gerçekleşmeyen ve bu nedenle avertive olarak analiz edilmesi gereken bir eylemi ifade eder (Kuteva, 2001, s. 95).

Tarihî Türkçe Satır Altı Kur'an Tercümelerinde Yaklaşma Kılınışı-Yakınlaşıcı Bakış Açısını İşaretleyen Formlar Üzerine Semantik Bir Değerlendirme

Arapçadan Türkçeye çevrilen satır altı tercümelere orijinal dilin gramer özellikleri araştırmacıya her iki dili mukayeseli bir şekilde çalışması açısından yol gösterici olmaktadır. Nitekim satır altı Kur'an tercümelerinde yaklaşma kılınışının-yakınlaşıcı bakış açısının Arapçadaki karşılığı *kāde* fiili olduğundan yaklaşma kılınışı/yakınlaşıcı bakış açısını işaretleyen formların tespitinde içinde *kāde* fiilinin yer aldığı tümceler taranmıştır. Yaklaşma kılınışı-yakınlaşıcı bakış açısı işaretleyicisi olarak işlev gören 24 tümcede söz konusu fiilin geçmiş zaman (mâzî) ve geniş-şimdiki zaman (muzârî) çekimlerine rastlanmaktadır.

Kutsal kitapların çevirisinde orijinal dile sadık kalınmaya ve bu doğrultuda eserlerin birebir tercüme edilmeye çalışıldığı göz önünde bulundurulduğunda mâzî *kāde* fiilinin Türkçe çevirisinin –DI kesin geçmiş zaman morfemi ile; muzârî *kāde* fiilinin Türkçe çevirisinin aorist ile işaretlendiği görülmektedir. Bu durumda mâzî *kāde* fiilinin Türkçe karşılığının yaklaşma kılınışı ile mi yoksa yakınlaşıcı bakış açısı ile mi yorumlamak gerektiğini belirtmek gerekmektedir. Zira her iki kategorinin geçmiş zamanda çekimleniyor olması işlevsel olarak karışıklığa neden olabilmektedir.

Tarihî Türkçe satır altı Kur'an tercümelerinde tanıklık edilen analitik formlardan bazılarının hangi kategoriye ait olduğu bahsi geçen ölçütlere bağlı kalınarak kolaylıkla belirlenebilir. Buna göre kesin geçmiş zaman morfemi ile çekimlenen ve *eylem gerçekleşmenin eşiğindedi, gerçekleşmeye çok yakındı ama gerçekleşmedi* anlamına işaret eden fiillerin yer aldığı formlar yaklaşma kategorisi içerisinde; kesin geçmiş zaman morfemi dışında aorist ile çekimlenen *eylemin gerçekleşmesine yakınlığını (imminence)* işaret eden fiillerin yer aldığı formlar yakınlaşıcı bakış açısı kategorisi içerisinde değerlendirilmelidir. Kesin geçmiş zaman morfemi ile çekimlenen formlarda da yine aynı semantik değerler göz önünde bulundurulmalıdır.

Tarihî Türkçe Satır Altı Kur'an Tercümelerinde Yaklaşma Kılınışını İşaretleyen Formlar Üzerine Semantik Bir Değerlendirme

Ölçütler göz önünde bulundurulduğunda yaklaşma kılınışını işaretlediği hususunda hakkında kesin yargıya varılabilecek analitik formların ortak özelliği şu şekilde sıralanabilir:

1. Arapça *kāde* fiili ve onun Türkçe karşılığı olan yardımcı fiiller –DI kesin geçmiş zaman morfemi ile çekimlenmektedir.
2. Nitelenen fiiller (öldür-, kış-, emit-, belgürt-, izhar etmek-, azdur- vb.) bitiş-dönüşümlü kılınış değerine sahiptir.
3. Eylemler, *gerçekleşmenin eşiğindedi (imminence) ama gerçekleşmedi (counterfactuality)* şeklinde iki semantik değeri aynı anda taşımaktadır.
4. Eyleyicileri insandır.
5. *yawuk bol-* (Karahanlı, Harezmi sahasında), *yakın ol-* (Anadolu sahasında) yardımcı fiilleriyle kurulan analitik formlarda söz konusu fiillerin nitelediği ana fiiller aorist, –A istek morfemi ve –mAk fiilden isim türetim morfemi + A datif morfemi (Anadolu sahasında) ile çekimlenebilmektedir.

6. İlgili formların içerisinde yer alan birkaç fiil “arzu edilmeyen, istenmeyen” anlamındaki eylemlere işaret ederken (emit-, kış-); birçok fiil amaç ve istek yönelimli eylemlere (öldür-, azdur-, belgürt-, kopar-, izhar kıl-, meyl eyle-, depele-, sabit eyle-, kopar-) işaret etmektedir. Burada eylemlerin amaç ve istek yönelimli olarak değerlendirilmesindeki nedenlerden biri de kimi fiillere eklenen faktitif morfemidir. Zira “arzu edilmeyen, istenmeyen” eyleme işaret eden –örneğin- *öle yazdı* formu *öldüre yazdı* şekliyle kullanıldığında “arzu edilmeyen, istenmeyen” anlamından ziyade istek amacı taşımaktadır.

7. Bağlam (context), yaklaşma anlamını destekler mahiyettedir: 21, 22, 23, 24, 25, 52, 57, 61, 92, 95, 96, 100, 102, 103, 111, 115, 116. tümcelerde yer alan formların yaklaşma kategorisine yerleştirilmesinde bağlamın rolü büyüktür. Modern dil bilimin “avertive” şeklinde adlandırdığı yaklaşma kılınışında gerçekleşmeye çok yakın bir noktada olan eylemin gerçekleşmemesi esastır. Bu bağlamda 21, 22, 23, 24, 25, 52, 57, 61, 92, 95, 96, 100, 102, 103, 111, 115, 116. tümcelerin tamamında “avertive” anlamının sağlanabilmesi için “*eger fiil+-mA olumsuzluk morfemi+ -sA şart morfemi*” formunun kullanıldığı görülmektedir. İlgili formun kullanılması yardımcı fiillerin yaklaşma kılınışını işaretlemek amacıyla işlev gördüğü hususunda kesin yargıya ulaşılmasında bağlamın önemini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Karahanlı, Harezmi, Anadolu sahalarında kaleme alınan satır altı Kur’an tercümelerinde yaklaşma kılınışının işaretlenmesi için kullanılan formlar ve formların yer aldığı tümceler şunlardır:

Ana fiil (+) -A gerundium morfemi (+) yaz- tasvir fiili (+)-DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu:⁸

Karahanlı sahası TIEM 73 ve Rylands nüshaları; 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 numaralı tümceler.

Yavuk bol- birleşik fiili (+)-DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) (+) Ana fiil (+) -A gerundium morfemi Analitik Formu

Harezmi sahası Hekimoğlu Ali Paşa Camii ve Meşhed 1007 nüshaları; 51, 52 numaralı tümceler.

Yavuk bol- birleşik fiili (+)-DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) (+) Ana fiil (+) aorist Analitik Formu

Harezmi sahası Hekimoğlu Ali Paşa Camii ve MN 1007 nüshaları 56 numaralı tümce; Hekimoğlu Ali Paşa Camii nüshası 57 numaralı tümce.

Ana fiil (+) -A gerundium morfemi (+) yavw- (+) -DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu:

Harezmi sahası MN 1007 nüshası, 61 numaralı tümce.

Yakın ol- birleşik fiili (+) -DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) (+) (ki(m)) (+) Ana fiil (+) -A istek morfemi (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu:

⁸ Yaz- fiilinin er- yardımcı fiil ile kullanıldığı dolayısıyla da -DI kesin geçmiş zaman morfeminin er-yardımcı fiilinin sonuna geldiği yapılar da dâhil edilmiştir.

Anadolu sahası TIEM 40 ve MİHK nüshaları; 95, 96 (sadece TIEM 40), 100, 102, 103 (sadece MİHK), 104 numaralı tümceler.

Yakın ol- birleşik fiili (+) –DI geçmiş zaman morfemi (+) şahıs morfemi (+) Fiil (+) -mAk fiilden isim yapım morfemi (+) A datif morfemi Analitik Formu:

Anadolu sahası MİHK nüshası 92; MGN 93 numaralı tümce.

Yakın i- (<er-) (+) –DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) (+) Ana fiil (+) -mAk fiilden isim yapım morfemi (+) +A datif morfemi Analitik Formu:

Anadolu sahası MGN 111 numaralı tümce.

Az kal- (+) –DI geçmiş zaman morfemi (+) ki (+) Ana fiil (+) -A istek morfemi Analitik Formu

Anadolu sahası MİHK ve MGN 115, 116 numaralı tümceler.

Tile- (+) –DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) (+) kim (+) Ana Fiil (+) -A istek morfemi (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu

Karahanlı sahası Rylands nüshası 119; OA Tefsiri 120 numaralı tümceler.

Tarihî Türkçe Satır Altı Kur'an Tercümelelerinde Yakınlaşıcı Bakış Açısını İşaretleyen Formlar Üzerine Semantik Bir Değerlendirme

Yardımcı fiillerin –DI kesin geçmiş zaman ile çekimlendiği tümcelerde yakınlaşıcı bakış açısının yaklaşma kılınışı ile karıştırıldığı ve böylelikle semantik bağlamda bir bulanıklığın yaşandığı hususuna daha önce değinilmiştir. Yardımcı fiillerin aorist ve –A istek morfemleri ile çekimlendiği durumlarda semantik bulanıklık ortadan kalkmakta ve ilgili tümceler kolaylıkla yakınlaşıcı bakış açısı ile yorumlanabilmektedir.

Tüm bu ölçütler göz önünde bulundurulduğunda yakınlaşıcı bakış açısını işaretlemesi hususunda hakkında kesin yargıya varılabilecek aşağıdaki formların ortak özelliği şu şekilde sıralanabilir:

1. Arapça ve onun Türkçe karşılığı olan yardımcı fiiller aorist ile çekimlenmektedir. TIEM 40 nüshasında diğerlerinden farklı olarak *yawuk bol-* birleşik fiilin –A istek kiplik morfemi ile çekimlendiği örneklere de rastlanılmaktadır. Bu tür kullanımlar sebebiyle ilgili formların yaklaşma kılınışı kategorisine yerleştirilmesi mümkün olmamaktadır. Çünkü yaklaşma kılınışının içkin semantik özelliklerinden biri olan “eylem gerçekleşmek üzereydi ama gerçekleşmedi” şeklindeki gerçek-dışılık (counterfactuality) durumu ancak ana fiilin –DI kesin geçmiş zaman morfemi ile çekimlendiği durumlarda geçerli olabilmektedir. Zira bitmişlik anlamı yüklemeyen bir morfem ile çekimlenen bir fiilin bitmek üzere olduğunu ifade etmesi mümkün değildir.
2. Analitik formlar ile *eylemin gerçekleşmesinin oldukça yakın olduğu (imminence)* şeklinde bir anlam alanı işaretlenmektedir.
3. –A *yaz-*, *yawuk bol-* (Karahanlı, Harezmi sahasında), *az kal-*, *yakın ol-* (Anadolu sahasında) yardımcı fiilleriyle kurulan analitik formlarda söz konusu fiillerin nitelediği ana fiiller aorist, –sA şart kiplik morfemi ve –A istek morfemi ile çekimlenebilmektedir.
4. Eyleyicileri cansız varlıkları da kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.

4. Temelde bitiş-dönüşümlü kılınış değerine sahip olan kimi fiillerin (tüş-, yarıl-, paralan- vb.) çoğul eyleyici ile (kökler, gözler, taglar vb.) kullanıldığı durumlarda başlangıç-dönüşümlü kılınış değerine dönüştüğü görülmektedir. Ayrıca eyleyicisi çoğul olmadığı halde başlangıç-dönüşümlü kılınış değerine sahip örnek fiillere de (ört-, kol uzat-, gizle- vb.) tanıklık edilmektedir. Formlarda başlangıç-dönüşümlü fiillerin yer alması ilgili tümcelerin yakınlaşıcı bakış açısı ile yorumlanmasını kolaylaştırmaktadır.

Yakınlaşıcı Bakış Açısını İşaretleyen Analitik Formlarda İstek-Şart Kiplik İşaretleyicilerinin Yeri

Analitik form içerisinde yer alan ve *yawu-*, *yawukla-*, *-A yaz-*, *yawuk bol-*, *az kal-*, *yakın ol-* fiilleri tarafından nitelenen ana fiillerin -A istek ve -sA şart kiplik morfemleri ile işaretlenmiş olması oldukça dikkat çekmektedir. Bu durum Kuteva'nın yakınlaşıcı bakış açısının gramerleşmesi ile ilgili teorisini akla getirmektedir. Zira Kuteva *yakınlaşıcı bakış açısının geçmiş zamanda çekimlenmeyen istek fiil yapısından geldiği* teorisini ortaya koymaktadır ve bununla alakalı tarihî kanıtların olduğuna dikkat çekmektedir: there is a historical evidence that a proximative structure derived from a non-past volitional verb construction (2001, s. 106).

Bu teoriye göre *geçmiş zamanda çekimlenmeyen istek fiil yapısı zinciri* şu şekildedir:

Seviye (stage)	olay çeşidinin şeması (type of event schema)	Bağlamsal yaklaşım (contextual attributes)
0	X kişisi Y maddesini ister	Y somut bir maddeyi içerir
1	X kişisi Y eylemini gerçekleştirmek ister.	Y dinamik duruma işaret eder.
2	X kişisi Y eylemini gerçekleştirmeye yakındır.	X kişinin Y yi yapmak istemediği varsayılır.
3	X nesnesi Y eylemine yakın durumdadır.	X, Y durumuna girmeye yakındır.

Şemadaki zincire göre -kimi dillerde- "istemek" fiili, zaman içerisinde gramerleşerek geldiği son noktada yakınlaşıcı bakış açısını işaretleyen gramer birimine dönüşmektedir. Henüz gramerleşmenin en erken noktası olan sıfır seviyesinde "istemek" fiilinin öznesi insan, nesnesi maddî bir varlıktır. Başka bir ifade ile henüz gramerleşmenin bu aşamasında insan, somut bir varlık istemektedir. Gramerleşmenin birinci seviyesinde "istemek" fiilinin öznesi insan, nesnesi artık bir eylemdir. Bu aşamada insan bir eylemi de gerçekleştirmek istemektedir. İkinci seviyede söz konusu fiilin öznesi yine insandır ancak daha önceki iki seviyede "istemek" semantik değerine sahip sözcük bu seviyede "öznenin gerçekleştirmek istemediği ancak zaman çizgisinde kendisine hayli yaklaşmış bir noktada bulunan eylemlere" işaret etmektedir. Bu durum gramerleşmenin 2. seviyesinde "istemek" fiilinin yaklaşma kılınışını işaret hale geldiğinin bir göstergesi olarak sunulmaktadır. 3. seviyeye gelindiğinde özne, insan dışındaki varlıkları da kapsayacak şekilde kullanılmakta; "istemek" fiili "oldukça yakın olma" görünüşünü işaret eden bir gramer birimine dönüşmektedir.

Kuteva böylelikle yakınlaşıcı bakış açısının gramerleşmiş bir birim olma aşamasını *geçmiş zamanda çekimlenmeyen istek fiillerinin yakınlaşıcı bakış açısını işaretleyen birime doğru evrilen bir gelişimi* olarak tasarlamaktadır: Non-past volition yapısı → ... → proximative.

Kuteva'nın bir diğer teorisi de geçmiş zamanda konumlanan ve istek bildiren fiillerin gramerleşerek yaklaşma kılınışını işaretleyen birime dönüşmesidir: past volition yapısı→...→ avertive. Kuteva bu şekilde yardımcı fiilleşmede görülen gelişmeyi geçmiş istek zinciri "past volitional chain" olarak adlandırır ve yakınlaşıcı bakış açısının gelişimine Modern Bulgarcadan, yaklaşma kılınışına da Eski Bulgarcadan örnek verir (2001, s. 108-109).

Türk dili bir yandan *yanılmak, günah işlemek, hata etmek, isabet etmemek vb.*" (*sin, err, fail, miss ext.*) anlamlarına sahip *yaz-* fiilini süreç içerisinde aorist ve *-A* istek kiplik morfemi ile çekimleyerek yakınlaşıcı bakış açısını işaretler hâle getirirken diğer yandan aynı anlam alanını işaretlemek için farklı analitik formlara başvurmaktadır. Özellikle gerçekleşme noktasına oldukça yaklaştığı hususunda nitelenen ana fiillerin *-sA* şart, *-A* istek kiplik morfemleri ile çekimlendiği örneklerin yer aldığı tümceler böylesi bir çabanın doğal bir sonucudur. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki bahsi geçen tümceler hiçbirinin Arapça karşılığında içinde "istemek" anlamına gelen bir fiil bulunmamaktadır. Dolayısıyla satır altı tercümelerde yakınlaşıcı bakış açısını işaretlemek amacıyla istek ve şart morfemlerinin kullanılması tesadüfi değildir. Bu durum kimi dillerin yakınlaşıcı bakış açısını işaretlemek amacıyla gramerleşmenin sıfır seviyesinde "istemek" anlamına sahip fiilleri tercih ettiği bilgisini akla getirmektedir. Bu bağlamda tarihî Türkçe satır altı Kur'an tercümelerinde tanıklık edilen 39, 45, 58, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75 ve 75 numaralı tümceler aynı zamanda Türk dilinin kendi içerisinde mükemmel bir sistemin varlığına kanıttır. Zira söz konusu tümcelerde bir yandan *yawuk bol-*, *yawukla-* (çoğunlukla *Harezmi sahasında*), *yakın ol-* (*Anadolu sahasında*) gibi fiillerle yakınlaşıcı bakış açısı işaretlenmeye çalışılırken diğer yandan gerçekleşme noktasına bir hayli yaklaştığı ifade edilen fiil, şart ve istek morfemleri ile çekimlenerek yaklaşan eylemin öznenin iradesinin dışında gerçekleşmediği bilgisi vurgulanmaya çalışılmaktadır.

Bu bağlamda Kuteva'nın Bulgarca için oluşturduğu şemanın 3. seviyesine karşılık gelecek bir kullanıma tarihî satır altı Kur'an tercümelerinde de tanıklık edilmektedir:

X nesnesi Y eylemine yakın durumda:

(Kökler) *yawuk bolur kim ayrılrsa öfkedin* (Sağol, 1993, s. 443).

X nesnesi: kökler

Y eylemi: ayrılmak

Yakın durumda: Yakın olur kim Fiil+sA şart kiplik morfemi

***Yakın olur ıldırım kim kapa gözlerini anlarun* (Topaloğlu, 2018, s. 35; MGN, 3a).**

X nesnesi: ıldırım

Y eylemi: kapamak

Yakın durumda: Yakın olur kim Fiil+A istek kiplik morfemi

Tarihî satır altı Kur'an tercümelerinde, fiilinin yakınlaşıcı bakış açısı ile değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğümüz ayetlerden biri şu şekildedir: *Neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp çökecektir!* (Kur'an-ı Kerim 19: 90). Ayetin

tarihî satır altı tercümelemlerindeki karşılıkları yazıldığı çevre ve yüzyıla göre oldukça farklıdır:

Tileyür kökler kim yarılrsa andın hem yarılır yer, tüşer tağlar sınıp (Ata, 2013, s. 64).

Yawuk bolur kökler yarılurlar andın tağı yarılır yir tağı yüzün tüşer tağlar yıkılmak (Sağol, 1993, s. 227).

Yakın olur gökler kim yarılalar ol sözden daki yarıla yir daki düşe tağlar düşmeklik (Topaloğlu, 2018, s. 231).

Söz konusu ayette yakınlaşıcı anlamı Harezmi sahasında yardımcı fiil (yawuk bolur) ve ana fiilin (yarılır) aorist ile çekimlenmesi ile sağlanmakta; Anadolu sahasında yardımcı fiilin (yakın olur) aorist ile ana fiilin (yarıla, düşe) –A istek morfemi ile çekimlenmesi ile sağlanmaktadır. Ancak aynı ayet Rylands nüshasında, içinde *tile-* fiilinin yer aldığı *tile-* (+) aorist (+) kim (+) Fiil (+) –sA kiplik morfemi (+) (şahıs morfemi) analitik formu ile tercüme edilmektedir. Ayetin orijinal metninde yani Arapça karşılığında *iste-* anlamına gelen herhangi bir fiilin bulunmaması aorist ile çekimlenen *tile-* fiilin burada yakınlaşıcı bakış açısını işaretlemek için kullanıldığını düşündürmektedir.

İlgili kullanıma benzer bir diğer örnek “*Kıyamet mutlaka gelecektir. Herkes işlediğinin karşılığını görsün diye, neredeyse onu gizleyecek (geleceğinden hiç söz etmeyecek)tim.*” ayetinin satır altı çevirisinde bulunmaktadır. *Tile-* (+) –DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) (+) kim (+) Fiil (+) –A istek morfemi (+) (şahıs morfemi) ve *tile-* (+) aorist (+) kim (+) Fiil (+) –sA kiplik morfemi (+) (şahıs morfemi) analitik formlarının kullanıldığı tümceler Arapça karşılıklarında *iste-* anlamına gelen bir fiile rastlanılmamaktadır. Bu durum aorist ile çekimlenen *tile-* fiilinin yer aldığı formun yakınlaşıcı bakış açısını işaretlemek amacıyla kullanıldığını düşündürmektedir. Ancak *tile-* fiilinin –DI kesin geçmiş zaman morfem ile çekimlendiği tümcede aynı durum söz konusu değildir. Zira –DI morfemi ilgili forma gerçek-dışılık (counterfactuality) anlamı kazandırmıştır:

Bütünlükün kıyâmet kelgü erür tiledim kim yaşurayın yanut berilgü için kamuğ et-öz ol kim ‘amel kıılır (Ata, 2013, s. 65).

Kim ulu kün kelgüsü turur tiledim örtüglüg tutayın anı yanut bergü tegme bir etöze ne kim kıılmış erse (Usta, 2011, s. 87).

Çın uluğ kün keldeçi turur tiler men kim örtüglüg tutsa men yanut bérilmek için tegme etöz anı kim kıılmış erse. (Ünlü, 2018, II, s. 338)

Burada şunu ifade etmek gerekir ki yardımcı fiiller tarafından nitelenen ana fiillerin kolaylıkla yakınlaşıcı bakış açısı kategorisinde değerlendirilebilmesinin ve bu konuda herhangi bir bulanıklığın yaşanmamasının en önemli nedenlerinden biri fiillerin (yawu-, yawukla-) ve yardımcı fiillerin (-A yaz, yawuk bol-, yakın ol-) zaman çizgisi üzerinde geçmiş zamandaki bir noktaya konumlandırılmamasıdır. Örneğin (26) Yaşın *kapa yazar* körgülerini neçe kim yarutsa anlarka. “Çakan şimşek *az kalsın* onların gözlerini *kör ediverecek.*” tümcesinde *kapa yaz-* birleşik fiilinin yakınlaşıcı bakış açısı ile yorumlanmasının tek nedeni –A yaz- tasvir fiilinin aorist ile çekimlenmesidir. Zira –DI kesin geçmiş zaman ile çekimlenmesi durumunda aynı fiilin yaklaşma kılınışı ile yorumlanmaması için hiçbir neden yoktur.

Sonuç olarak Karahanlı, Harezmi, Anadolu sahalarında kaleme alınan satır altı Kur'an tercümelerinde yakınlaşıcı bakış açısının işaretlenmesi için kullanılan formlar ve bu formların yer aldığı tümceler şunlardır:

Ana Fiil (+) -A gerundium morfemi (+) yaz- tasvir fiili (+) aorist (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu

Karahanlı sahası TİEM 73 nüshası 26, 27, 28, 29, 30, 31 numaralı tümceler; Geç Karahanlı erken Harezmi MN 293 nüshası 38 numaralı tümce; Harezmi sahası Hekimoğlu Ali Paşa Camii nüshası 46, 47, 48 numaralı tümceler.

Yawuk bol- birleşik fiili (+) aorist (+) (kim) (+) Ana Fiil (+) aorist (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu

Harezmi sahası Hekimoğlu Ali Paşa Camii nüshası 59 numaralı tümce.

Yawuk bol- birleşik fiili (+) aorist (+) kim (+) Ana Fiil (+) -sA şart morfemi Analitik Formu

Geç Karahanlı erken Harezmi MN 293 nüshası 39 numaralı tümce; Harezmi sahası Hekimoğlu Ali Paşa Camii nüshası 58 numaralı tümce.

Yawukla- (+) aorist Formu

Harezmi sahası Meşhed 1007 nüshası 66 numaralı tümce.

Yawu- (+) aorist (+) şahıs morfemi (+) kim (+) Ana Fiil (+) -sA şart morfemi Analitik Formu

OA Kur'an tefsiri 45 numaralı tümce.

Yakın ol- birleşik fiili (+) aorist (+) (şahıs morfemi) (+) ki(m) (+) Ana Fiil (+) -A istek morfemi Analitik Formu

Anadolu sahası TİEM 40 ve MGN 67; TİEM 40 nüshası 68, 69, 70, 71, 72 numaralı tümceler; MGN 73 numaralı tümce.

Yakın ol- birleşik fiili (+) aorist (+) (şahıs morfemi) (+) Ana Fiil (+)-mAk fiilden isim yapım morfemi (+) A datif morfemi Analitik Formu

Anadolu sahası MİHK 77, 78, 79 numaralı tümce; MGN 80, 84; MİHK ve MGN 81, 82, 83 numaralı tümceler.

Yakın ol- birleşik fiili (+) -A istek kiplik morfemi (+) (kim) (+) Ana Fiil (+) -A istek morfemi Analitik Formu

Anadolu sahası TİEM 40 nüshası 74, 75 numaralı tümceler.

Yakın ol- birleşik fiili (+) -DUK partisip morfemi (+) +DAn ablatif morfemi (+) sonra son çekim edatı (+) Ana Fiil (+) -mAk fiilden isim yapım eki (+) (A datif morfemi) Analitik Formu

Anadolu sahası MİHK 113 ve MGN 114 numaralı tümceler.

Tile- (+) aorist (+) kim (+) Ana Fiil (+) -sA şart morfemi (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu

Karahanlı sahası Ryland ve TİEM 73 nüshaları 117, 118 numaralı tümceler.

Tarihî Türkçe Satır Altı Kur'an Tercümelelerinde Anlam Bulanıklığının Yer Aldığı Tümceler

Yazıldıkları çevreye göre *yawuk bol-*, *yakın ol-* şeklinde kullanılan birleşik fiillerin geçmiş zamanda çekimlendiği kimi tuncelerde semantik bağlamda belirsizliğin olduğu gözlemlenmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere; yakından ilişkili olsalar bile yaklaşma ve yakınlaşıcı işaretleyicilerinin iki farklı gramerleşmiş birim olarak kolayca tanınmasını zorlaştıran şey geçmiş zaman bağlamında aralarındaki kısmi işlevsel örtüşmedir. Yani geçmiş zaman morfemi ile çekimlenmesi durumunda yakınlaşıcı bakış açısı işaretleyicisi semantik açıdan yaklaşma kılınışına yaklaşır. Kuteva'ya göre bu tür durumlarda tuncelerin ait oldukları kategoriye belirlemedeki temel ölçüt gerçek-dışılıktır (counterfactuality) (Kuteva, 2001, s. 95).

-A yaz-, *yawuk bol-*, *yakın ol-* yardımcı fiillerinin -DI kesin geçmiş zaman morfemi ile çekimlendiği 21, 22, 23, 24, 25, 52, 57, 61, 92, 95, 96, 100, 102, 103, 111, 115, 116. tuncelerde herhangi bir anlamsal bulanıklık söz konusu değildir. Daha önce de ifade edildiği üzere ilgili tuncelerde böylesi bir bulanıklığın olmamasının temel nedeni gerçek-dışılık anlam alanının oluşmasına neden olacak bir formun varlığıdır (*eger fiil+ mA olumsuzluk morfemi+ -sA şart morfemi formu*). Dolayısıyla bu tuncelerde yer alan formların yaklaşma kılınışı kategorisi içerisinde değerlendirilmesinin en temel nedeni bağlamdır (context).

40, 53, 54, 55, 98, 99, 106, 109 numaralı tuncelerin ortak özelliği ise yardımcı fiilleri -DI kesin geçmiş zaman morfemi ile çekimlenmiş olsa bile tuncelerde yer alan formların yaklaşma kılınışına ait olduğunu belirten herhangi bir bağlamsal işaretleyiciye sahip olmamasıdır. Sonuç olarak anlamsal bulanıklığın bulunduğu ilgili tunceler şunlardır:

Yawuk bol- birleşik fiili (+) -DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) (+) kim (+) Ana fiil (+) -sA şart morfemi (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu

Geç dönem Karahanlı Türkçesi erken dönem Harezmi Türkçesi MN 293 nüshası 40 numaralı tunceler.

Harezmi sahası Meşhed 1007 ve Hekimoğlu Ali Paşa Camii nüshası 53, 54 numaralı tunceler.

Hekimoğlu Ali Paşa Camii nüshası 55 numaralı tunceler.

Yakın ol- birleşik fiili (+) -DI geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) (+) (ki(m)) (+) Fiil (+) -A istek kiplik morfemi (+) (şahıs morfemi) Analitik Formu

Anadolu sahasında TİEM 40 nüshası 98, 99 numaralı tunceler; MİHK nüshası 106; MGN 109 numaralı tunceler.

Yaklaşma Kılınışı ile Yakınlaşıcı Bakış Açısını İşaretleyen Formların Olumsuzluk Morfemi İle Etkileşimi

Olumsuzluk morfemi eklendiği fiilin kategorisi üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Nitekim olumsuzluk morfemi ile kullanılması durumunda dönüşümlü bir fiil dönüşümsüzleşebilmekte ya da fiilin kiplik değerinde birtakım değişiklikler yaşanabilmektedir. Hatta kimi tasvir fiillerinin olumsuzluk morfemi ile çekimlenmesi

durumunda kılınış kategorisinden ayrılıp kiplik kategorisi içerisinde yerini alabileceği de ifade edilmektedir (Johanson, 2000, s. 72; Bacanlı, 2014, s. 71).

Altaycadaki tasvir fiillerin kılınış özellikleri konusunda ayrıntılı bir çalışma yapan Bacanlı, *-p kal-* ve *-p sal-* fiillerinin aslında kılınış belirleyici bir işleve sahip olduklarını ancak olumsuzluk morfemi ile kullanıldığında bu fiillerin yetersizlik bildiren kiplik işaretleyicilerine dönüştüğünü ifade etmektedir (2014, s. 116). Bu bağlamda daha önceki başlıklarda yaklaşma kılınışını ya da yakınlaşıcı bakış açısını işaretlediği iddia edilen kimi analitik formların olumsuzluk morfemi ile çekimlenmesi hâlinde kategorik değişikliğe uğradığı görülmektedir.

Tarihî satır altı Kur'an tercümelerinde olumsuzluk morfemi ile çekimlenen tümcelerın yaklaşma kılınış-yakınlaşıcı bakış açısı kategorisinden uzaklaşıp şu kategorilere dâhil olduğu gözlemlenmektedir:

1. [-Mental] ya da [-fiziksel] yeterlilik kiplik kategorisi: Nitekim Firavun'un şu tümcesi Musa peygamberin kekeme oluşuna dolayısıyla da fiziksel yetersizliğine gönderme yapmaktadır: *Azu men mü yegrek men azu ol mu ol kim uçuz turur belgürtü yazmas?* (Ünlü, 2018, III, s. 426) "Yoksa ben, şu zavallı, nerede ise maksadını anlatamayacak durumda olan bu adamdan daha hayırlı değil miyim?"⁹ Bu sebeple ilgili tümcede yer alan *ana fiil (+) –A gerundium morfemi (+) yaz- tasvir fiili (+) –mas aorist olumsuz* formunun [-fiziksel yeterlilik] işaretleyicisi olarak kullanıldığı söylenebilir. Aynı tümcenin Rylands nüshasındaki karşılığı *azu men yahşi ermez mü men bu erdin ol kim ol hvâr turur yana belgüüg söz ayumas* (Ata, 2013, s. 124) şeklindedir. Burada yeterlilik anlamına işaret eden *u(ma)-* leksik biriminin kullanılması tesadüf değildir.

Satır altı Kur'an tercümelerinde yeterlilik kategorisi içerisinde değerlendirilmesi gereken bir diğer tümce şu şekildedir: *Kaçan tégdi erse êkki tağ arasına bulundu anlarda mundın bir boğun uka yazmaslar sözni.* (Ünlü, 2018, II, s. 305) "İki dağ arasına ulaşınca, bunların önünde, neredeyse hiçbir sözü anlamayan bir halk buldu."¹⁰ Ayetin tefsirinde Zülkarneyn peygamberin ulaştığı yerde halk, farklı bir dil kullanmakta bu sebeple de peygamberin dediğini anlamamaktadır (Zemahşerî, 2018, s. 124). Dolayısıyla tümcede yer alan *ana fiil (+) –A gerundium morfemi (+) yaz- tasvir fiili (+) –mas aorist olumsuz* analitik formunun [-mental yeterlilik] işaretleyicisi olarak kullanıldığı söylenebilir.

2. [-Kök olanaklılık] kategorisi: (37) ve (63). tümcelerde yer alan eylemlerin (sınır-ve kör-) gerçekleşmemesi eyleyicinin kendi mental ya da fiziksel yetersizliliği ile değil kendi dışındaki şartlarla bire bir alakalıdır. Bu sebeple (37) *boğzında turur anıñ siñrümeyü yazar anı* (Ünlü, 2018, II, s. 175) "Onu yudumlamaya çalışacak fakat neredeyse boğazından geçiremeyecektir." ve (63) *ol vaktın kim çıkardı elğini, köre yawumadı anı* (Sağol, 1993, s. 264) tümcelerinde geçen *Fiil(+)* –*mA olumsuzluk morfemi (+)* –*A gerundium morfemi (+) yaz- tasvir fiili (+) aorist* formu ile *Fiil (+) –A gerundium morfemi (+) yawu- (+) –mA olumsuzluk morfemi (+) –DI kesin geçmiş zaman morfemi* formunun kök olanaklılık işaretleyicisi olarak kullanıldığı söylenebilir. Çünkü 37. tümceye karşılık gelen Kur'an ayetinden bir önceki ayette cehennemdekilere kanlı irinli su

⁹ Ayetin diğer nüshalardaki karşılığı 41, 65, 87, 90 ve 91 numaralı tümcelelerdir.

¹⁰ Ayetin diğer nüshalardaki karşılığı 44, 62, 86, 88, 89 numaralı tümcelelerdedir.

ıçırileceğinden ancak onların bu suyu içemeyeceğinden bahsetmektedir. Dolayısıyla cehennemliklerin işaret edilen eylemi gerçekleştirememesinin sebebi kendi fiziksel ya da mental yetersizlikleri ile değil kendileri dışındaki şartlarla alakalıdır.¹¹

Kök olanaklılık kategorisine dâhil edilebilecek bir diğer örnek tümce şu şekildedir: *Elini çıkarsa görmek bilmezler* (Karabacak, 1992, s. 366) “-karanlıklar, karanlıklar üstüne yığılmıştır, öylesine ki –insan (kâfir), elini çıkarsa neredeyse onu bile göremez.” Ayetin geçtiği bağlama bakıldığında eyleyici kâfirdir ve eyleyici kendi dışında kalan şartlar (karanlık) sebebiyle eylemi (kör-) gerçekleştirememektedir.¹²

3. [-istek] bildiren kategori: Burada örnek teşkil eden tümcelerin ortak özelliği eyleyicilerin eylemleri (uk-, bogazla-) gerçekleştirmeye yanaşmaması, başka bir ifade ile söz konusu eylemleri gerçekleştirmek istememeleridir. Zira *ne ol bu boğunka uk̄a yazmaslar* söznü? (Ünlü 2018, I, s. 203) “*Bu topluma ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar!*”¹³ tümcesinde geçen *uk̄-* fiilinin gerçekleştirilememesinin nedeni eyleyicilerinin mental yetersizliği ya da eyleyicilerinin kendileri dışındaki şartlar değil eyleyicilerin söz konusu eylemleri gerçekleştirmek istememeleridir. Çünkü her iki tümcenin bağlamında kendilerine anlatılmak istenilenlere karşı kayıtsız kalan bir topluluk bulunmaktadır.

Buna benzer bir kullanım *Boğuzladılar anı taķı k̄ilu yazmadılar*. (Ünlü, 2018, I, s. 26) “*İneği boğuzladılar, boğuzladılar ama az kaldı bu emri yerine getiremeyeceklerdi.*”¹⁴ tümcesinde yer almaktadır. Kendilerinden bir ineği boğuzlamaları istenen halk, eylemi gerçekleştirme hususunda isteksizdir. Bu nedenle neredeyse kendilerinden istenen bu eylemi gerçekleştirmeyecektir. Dolayısıyla ilgili tümcede yer alan *k̄ilu yazmadılar* fiili içinde bulunduğu bağlam göz önünde bulundurularak [-istek] kategorisi içerisinde değerlendirilmiştir.

Sonuç

1. Yaklaşma kılınışı ile yakınlaşıcı bakış açısının yer aldığı 24 tümce Kur’an’da kâde fiili ile karşılanmaktadır. Bu fiil satır altı Kur’an tercümelerinde belli başlı morfeplerle karşılanmak yerine içinde –A yaz-, yawu-, yawukla-, yawuk bol-,

¹¹ Ayetin diğer nüshalardaki karşılığı 37, 50, 76, 85 numaralı tümcelerde. Ayrıca *tekellüf birle içmez siyrü yazmas anı* tümcesi ile *ıçe anı küçile dahı yakın olmaya kim boğazından indüre* tümceleri de ilgili ayetin sırasıyla MN 1007, 294-1 ve MGN 156a’daki karşılığıdır.

¹² Ayetin diğer nüshalardaki karşılığı şunlardır:

Kaçan çıkarsa elğini körmez anı. (Ünlü, 2018, C.III, s. 14)

Kaçan kim çıkardı elin yakın degül-idi kim göre-y-idi anı (Topaloğlu, 2018, s. 259)

Kaçan elini çıkarsa görmez (MGN, 218b)

¹³ Ayetin diğer nüshalardaki karşılığı şunlardır:

Ne turur bu erenlerge uk̄makka yawumazlar söznü (Sağol, 1993, s. 78; Ersoy, 2017, s. 140; Üşenmez, 2010, s. 280)

Ne oldı bu kavme ki sözi fehm eylemek bilmezler? (Karabacak, 1992, s. 83)

Ne oldı işbu kavme ki sözi fehm eylemek bilmezler? (MGN, 52b)

¹⁴ Ayetin diğer nüshalardaki karşılığı şunlardır:

Boğuzladılar anı, taķı yazmadılar k̄ilu (Sağol, 1993, s. 9)

Boğuzladılar anı; taķı k̄ilu yazmadılar k̄ilurlar (Üşenmez, 2010, s. 216)

Yakın olmadılar işlemege (Karabacak, 1992, s. 11)

Boğuzladılar ol şıgırı dahı yakın olmadılar işlemege (MGN, 6b)

yakın ol- ve az kal- birleşik fiillerin yer aldığı türlü analitik formlarla işaretlenmektedir.

2. Yaklaşma kılınışı ile yakınlaşıcı bakış açısını işaretlemek için kullanılan analitik formların yazıldığı çevreye göre tasnifini yapmak mümkündür. Zira söz konusu analitik formlar:
 - a. Karahanlı Türkçesinin hâkim olduğu Rylands ve TİEM 73 nüshalarında sadece *-A yaz-* tasvir fiili ile oluşturulmakta,
 - b. Geç dönem Karahanlı Türkçesi, erken dönem Harezmi Türkçesi dillik özelliklerinin hâkim olduğu MN 293'te *-A yaz-* tasvir fiili (bir örnekte), *yawu-* fiili ve çoğunluğu *yawuk bol-* birleşik fiili ile oluşturulmakta,
 - c. 11.-14. yy arasında yazıldığı ifade edilen OA'da *yawu-* fiili (bir örnekte), *-A yaz-* tasvir fiili ile oluşturulmakta,
 - d. Harezmi Türkçesi dillik özelliklerinin hâkim olduğu Hekimoğlu Ali Paşa Camii ve MN 1007'de *-A yaz-, yawu-, yawukla-* (sadece MN 1007'de), *yawuk bol-* fiilleri ile oluşturulmakta,
 - e. EAT dillik özelliklerin hâkim olduğu TİEM 40, MİHK ve MGN'de (Mustafa Güneş'in mülkiyetinde bulunan el yazması satır altı Kur'an tercümesidir. Bu nüsha ilk defa eldeki makale ile duyurulmaktadır.) *yakın ol-, yakın i- (<er-)>* ve *az kal-* birleşik fiilleri ile oluşturulmaktadır.
 - f. Anadolu sahasında yazılan nüshalar arasında da belirleyici birtakım özellikler dikkati çekmektedir: *Yakın ol-* birleşik fiilinin aorist ile; ana fiillerin de *-A* istek morfemi ile çekimlendiği analitik formlara çoğunlukla TİEM 40 nüshasında tanıklık edilmektedir. İçinde *az kal-* birleşik fiilinin yer aldığı analitik formlara MİHK ve MGN'de tanıklık edilmektedir. Yine MİHK ve MGN'de tanıklık edildiği halde TİEM 40'ta rastlanılmayan bir diğer form *yakın ol- birleşik fiili (+) aorist/kesin geçmiş zaman morfemi (+) (şahıs morfemi) (+) (kim) (+) Fiil (+) -mAk fiilden isim yapım morfemi (+) A datif morfemi* şeklindedir.
3. Korpusta taranan tümcelerde *-A yaz-, yawu-, yawukla-, yawuk bol-, yakın ol- ve az kal-* birleşik fiillerinin sadece *-DI* kesin geçmiş zaman morfemi ile değil aynı zamanda aorist ve istek kiplik morfemi ile çekimlendiğine tanıklık edilmektedir. Ayrıca nitelenen ana fiiller sadece *-A* gerundium morfemi ile değil aynı zamanda aorist, *-A* istek, *-sA* şart kiplik morfemleri ve *-mAk fiilden isim yapım morfemi (+) datif morfemi* ile genişletilmektedir.
4. Bu durum aslında Türk dilinin yaklaşma ve yakınlaşıcı gibi iki ayrı ayrı kategoriye işaretlemek için kendi dillik imkânlarından ne denli ustaca faydalandığının bir kanıtıdır. Zira Türk dili bir yandan *yawuk bol-, yawukla-, yakın ol-* gibi fiillerle yakınlaşıcı bakış açısını işaretlemeye çalışılırken diğer yandan gerçekleşme noktasına bir hayli yaklaştığı ifade edilen fiili şart ve istek morfemleri ile çekimleyerek yaklaşan eylemin öznenin iradesinin dışında gerçekleşmediği bilgisini vermeye çalışmaktadır.

5. -A yaz- tasvir fiili dâhil olmak üzere tüm bu yardımcı fiiller, istek kiplik morfemi ve çoğunlukla aorist ile çekimlenmesi hâlinde yakınlaşıcı bakış açısı kategorisini işaretlemektedir.
6. Yardımcı fiillerin -DI kesin geçmiş zaman morfemi ile çekimlenmesi durumunda ilgili formun dâhil olduğu kategorinin belirlenmesinde, bağlamın (context) önemli bir etkisi bulunmaktadır. Nitekim yaklaşma kılınışı kategorisi içerisinde değerlendirilen tümcelerinde çoğunda *eger fiil+-mA olumsuzluk morfemi+-sA şart morfemi* formu yer almaktadır ve bu form yaklaşma kılınışının en temel özelliklerinden biri olan gerçek-dışılık (counterfactuality) anlam alanının oluşmasına neden olmaktadır.
7. Olumsuzluk morfemi ile işaretlenen ilgili formlar, kategori değiştirerek [-mental-fiziksel yeterlilik], [-kök olanaklılık] ve [-istek] kategorilerine dâhil olmaktadır.

Extended Abstract

The existence of a large number of analytical forms in historical Turkish interlinear Qur'anic translations that exemplify the categories of approximative and avertive perspectives shows that the literature on the subject is not sufficient. As a matter of fact, many analytical forms that are not mentioned in the literature are witnessed in the Qur'anic translations written in the Qarakhanid, Khwarazm and Anatolian fields, which are included in the corpus. The present study examines the syntactic and semantic features of sentences that exemplify the approximative construction and the avertive perspective in historical interlinear Qur'anic translations.

In order to identify the forms marking Arabic approximation and avertive point of view, sentences containing the verb *māḍī-muzārī* (past and non-past) *kāde* were analyzed. The total number of sentences in the Qur'an in which the verb *kāde* functions as a marker of approach and avertive perspective is 24. The Turkish equivalent of the verb *kāde* in these 24 sentences is marked by various analytic forms, including the compound verbs -A yaz- (in Karakhanid, Khwarazmian and Anatolian), yawu-, yawukla-, yawuk bol- (in Khwarazmian), yakın ol- and az kal- (in Anatolian). Contrary to what is stated in related studies, these verbs can be inflected not only with the -DI past tense morpheme, but also with the aorist and volitional morphemes. Moreover, the main verbs characterized by the compound verbs yawuk bol-, yakın ol- and the descriptive verb -A yaz- can be inflected not only with the gerundium -A in historical interlinear Qur'an translations, but also with the markers aorist, -A nominative, -sA conditional and -mAk verb-noun derivational morpheme + dative morpheme.

This is proof that the Turkish language skillfully takes advantage of its linguistic possibilities to mark two separate categories such as avertive and approximative. The Turkish language tries to mark the proximative aspect with verbs such as yawuk bol-, yawukla-, closer ol-, and on the other hand, it tries to give the information that the accommodating action does not occur outside the subject's will by conjugating the verb, which is expressed to be very close to the point of realization, with conditional and subjunctive morphemes.

When auxiliary verbs are inflected with the definite past tense morpheme -DI, the ambiguity in determining the category to which the relevant form belongs can be resolved with context. It is not a coincidence that the form eger verb+-mA negation morpheme+ -sA conditional morpheme is present in most of the sentences that are evaluated in the category of avertive categories. Because the "eger" and -sA conditional morpheme markers in the relevant form cause the form to form the meaning field of counterfactuality, which is one of the most basic features of the avertive. The relevant forms marked with the negation morpheme change category and become part of the categories [-mental-physical ability], [-root possibility] and [-will].

As a result of the data obtained from the corpus, the analytical forms used to mark the avertive and proximative aspect according to the environment in which they were written: In the Rylands and TIEM 73 copies, which are dominated by Karakhanid Turkish, it is formed only with the auxiliary verb -A yaz-; in MN 293, where the linguistic features of late Karakhanid Turkic and early Khwarazmian Turkic are dominant, -A is formed with the auxiliary verb yaz- (in one example), the verb yawu- and the compound verb yawuk bol-; in the 11th-14th century OA, the verb yawu- (in one instance) is formed with the auxiliary verb -A yaz-; the verbs -A yaz-, yawu-, yawukla- (only in MN 1007), yawuk bol- are used in Hekimoğlu Ali Paşa Mosque and MN 1007, where the linguistic features of Khwarazmian Turkish are dominant; in TIEM 40, MİHK and MGN where EAT linguistic features are dominant it is formed with the compound verbs yakın ol-, yakın i- (<er-) and az kal-.

Kaynakça

- Akkaya, B. (2022). *Harezmi Türkçesi satır arası Kur'ân tercümesi grameri* (Yüksek Lisans). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Auwers J. V. D. & Plungian A. (1998). Modality's semantic map. *Linguistic Typology*, 2, 79-124.
- Argunşah, M. & Yüksekaya, G. S. (2014). *Tarihî Türk lehçeleri Karahanlıca Harezmi Kıpçakça dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, A. (2013). *Karahanlı Türkçesinde ilk Kur'an tercümesi giriş-metin-notlar Dizin* (2. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bacanlı, E. (2014). *Kılınış kategorisi ve Altaycada kılınış belirleyicisi olarak art fiiller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*. Clarendon Press: Oxford.
- Demir, N. (2013), Kip ekleriyle kurulan birleşik fiiller. *Leyla Karahan Armağanı*, Ankara: Akçağ, 389-398.
- Demirci, K. (2003). *Descriptive verbs in Kazakh*, University of Wisconsin-Madison: UMI Press.
- Dilaçar, A. (2016). *Kutadgu Bilig incelemesi* (5. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ebu'l-Kâsım ez-Zemahşerî (2018). *El-Keşşâf 'An hakâiki ğavâmidü't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fî vucûhi't-te'vîl, Keşşâf tefsiri*. 4. Cilt. (M. Sülün, ed.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2014). *Kutadgu Bilig grameri* (2. bs.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2015). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâtî't-Türk giriş-metin-çeviri-notlar-dizin* (2. bs.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ersoy, G. (2017). *İran Asitan-ı Kuds-i Razavî Kütiüphanesi 1007 numaralı satır altı Kur'an çevirisi: I-X. cüzler inceleme-metin-sözlük-dizin* (Yüksek Lisans). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Ghazy, M. E. S. (2001). *Harezmi ve Kıpçak Türkçesinde birleşik fiiller* (Doktora). Erişim tarihi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Gökçe, F. (2007). Eski Türkçe {-GAlIr / -KAlIr} eki üzerine. *Türk Bilig*, 14, 97-115.
- Gökçe, F. (2013). *Gramerleşme teorisi ve Türkçe fiil birleşmeleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Güner, G. (2021). *Karahanlı Türkçesinde fiil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günşen, A. (2011). Dîvânü Lugati't-Türk'te "yaklaşma" bildiren fiiller. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/1 Winter, 235-248.
- Haceminoğlu, N. (2013). *Karahanlı Türkçesi grameri* (4. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Heine, B. (2002). On the role of context in grammaticalization. (Wischer, I., Diewald, G. ed.). *New Reflections on Grammaticalization*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 83-103.
- Johanson, L. (2000). Viewpoint operators in European languages. (Dahl, Östen, ed.). *Tense and aspect in the languages of Europe*, Berlin & New York: Mouton de Gruyter. s 27-187.

- Karabacak, E. (1992). *Manisa İl Halk Kütüphanesindeki satır-arası Kur'an tercümesi giriş-metin* (Doktora). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Karadoğan A. (2009). *Türkiye Türkçesinde kılınış*. Ankara: Divan Kitap.
- Kuş, B. (2018). *Tarihî Türk lehçelerinde tasvir fiilleri* (Doktora). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Kuteva, T. (2001). Identifying a gram in auxiliation across languages. *Auxiliation An Enquiry into the Nature of Grammaticalization*, United States: Oxford University Press, 75-113.
- MGN Mustafa Güneş mülkiyetinde bulunan satır altı Kur'an Çevirisi.
- Sağol, G. (1993). *Harezmi Türkçesi satır arası Kur'an tercümesi giriş-metin-sözlük* (Doktora). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Şimşek, Y. (2019). *Harezmi Türkçesi Kur'an tercümesi (Meşhed nüshası [293 No.], giriş-metin-dizin)*. (C. 1-2). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Topaloğlu, A. (2018). *XIV. yüzyılın ortalarında yapılmış satırarası Kur'an tercümesi (C. 1) metin*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tan, A. (2005). *Kırgız Türkçesinde tasvir fiilleri* (Doktora). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi XV. yüzyıl gramer- metin-sözlük*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tulum, M. M. (1997). *Özbekçede tasvir yardımcı fiilleri* (Doktora). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Usta, H. İ. (2011). *Orta Asya Kur'an tefsiri (Metin-Tıpkibasım)*. Ankara: Poyraz Ofset.
- Ünlü, S. (2018). *Karahanlı Türkçesi ilk Türkçe satır-arası transkribeli Kur'an tercümesi (Tiem 73) - Türkiye Türkçesi mealli karşılaştırmalı Kur'an-ı Kerim (C. I-VI)*. Konya: Selçuk Belediyesi.
- Üşenmez, E. (2010). *Eski Kur'an tercümelelerinden Özbekistan nüshası üzerinde dil incelemesi giriş-inceleme-metin-sözlük-ekler dizini* (Doktora). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Yasdıman, N. (2017). *Adım adım Kur'an dili metinler, ayetler ve alıştırmalarla Arapçanın temel kuralları* (23. bs.). İstanbul: Sait Matbaacılık.
- <https://www.kuranmeali.com/AraForm.php>